

Tartu Ülikool
Loodus- ja täppisteaduste valdkond
Ökoloogia ja maateaduste instituut
Geograafia osakond

Bakalaureusetöö geograafias (12 EAP)

Eesti NSV kagupiiri kartograafiline kujunemine 1944–1957

Markus Puusepp

Juhendajad:
Taavi Pae, PhD
Joonatan Kama, MSc

Tartu 2026

Annotatsioon

Eesti NSV kagupiiri kartograafiline kujunemine 1944–1957

Tänapäeval ajutise kontrolljoonena toimiv kunagine Eesti NSV ja Vene NFSV administratiivpiir kujunes Tartu rahulepingu piirist erinevana välja aastatel 1944–1957. Töö eesmärk on anda kartograafiline ja ajalooallikatel tuginev kronoloogiline ülevaade, kuidas Nõukogude Liidu poolt annekteeritud Eesti Vabariigi ja Vene NFSV vahel kujunes NSV Liidu sisene administratiivpiir. Piir fikseeriti kolmes etapis: aastatel 1944/1945, kui Eesti NSV kaotas 1172 km² Petseri maakonna territooriumi; 1946. aastal viidi otsused kooskõlla Nõukogude Liidu seadustega ja 1957. aastal fikseeriti piir lõplikult kolhooside maakasutuse alusel. Töö järeldeb, et piiri kujunemist mõjutasid kõrgetasemeliste poliitiliste otsuste kõrval ka kohalik maakasutus ja haldusjaotus ning piiride kujutamist kaartidel mõjutasid kartograafilised töövõtted.

Märksõnad: administratiivpiir, Eesti NSV, kartograafia, Petseri maakond, riigipiir.

CERCS kood: H280 – Kohalik ja piirkondlik ajalugu, ajalooline geograafia alates keskajast.

Abstract

The cartographical evolution of the Estonian SSR southeastern border 1944–1957

The administrative border between the Estonian SSR and the Russian SFSR, which functions today as a temporary control line and differs significantly from the border of the Treaty of Tartu, formed during the years 1944–1957. The aim of the work is to give a chronological overview, based on cartographical and historical sources, of how the internal administrative border of the USSR formed between the Republic of Estonia, annexed by the Soviet Union, and the Russian SFSR. The border was fixed in three stages: the 1944/1945 changes resulted in the loss of 1172 km² of Petseri County; in 1946, the decisions were legalized, and in 1957, the border was finally fixed based on kolkhoz land use. The work concludes that the formation of the border was strongly influenced by local land use and administrative organization, besides high-level political decisions, and its depiction was influenced by cartographical practices.

Keywords: administrative border, Estonian SSR, cartography, Petseri county, state border.

CERCS code: H280 – Local and regional history, historical geography since the Middle Ages.

Sisukord

Sissejuhatus	4
1. Teoreetiline ülevaade	5
1.1 Terminoloogia ja lühendid	5
1.2 Historiograafia	6
1.3 Uuritava piirilõigu ülevaade	7
1.4 Ajalooline haldusjaotus kagupiiril	10
2. Materjal ja metoodika	14
2.1 Materjalid	14
2.2 Kaartide töötlemine	15
2.3 Kohanimed	16
3. Piiri kujunemise kartograafiline lugu 1944–1957	17
3.1 Esimesed muudatused (1944/1945)	19
3.2 Teine piirimuudatus (1946)	28
3.3 Kolmas piirimuudatus (1957)	33
3.4 Saatse saabas	42
4. Kokkuvõte	49
Summary	51
Tänuavaldused	53
Kasutatud kirjandus	54
Lisad	60

Sissejuhatus

Eesti Vabariigi ja Vene Föderatsiooni vaheline piir on püsinud aktuaalse teemana terve Eesti taasiseseisvumisjärgse aja, kuna Eesti iseseisvus taastati 1991. aastal *de facto* tollase Eesti NSV administratiivpiirides. Kuid see piir erineb olulisel määral 2. veebruaril 1920 Tartu rahulepinguga kinnitatud Eesti Vabariigi ja Nõukogude Venemaa vahelisest piirist.

Tänapäeval riigipiiriga võrdväärse ajutise kontrolljoonena toimiv kunagine Eesti NSV administratiivpiir kehtestati II maailmasõja järgsel anneksiooniperioodil Eesti NSV ja Vene NFSV vahel 13 aasta jooksul mitmete juriidiliste aktidega.

Bakalaureusetöö eesmärk on anda kartograafiline ja ajalooallikatel tuginev kronoloogiline ülevaade, kuidas Nõukogude Liidu poolt annekteeritud Eesti Vabariigi ja Vene NFSV vahel kujunes aastatel 1944–1957 välja Tartu rahulepingu piiridest oluliselt erinev NSV Liidu sisene administratiivpiir. Uus administratiivpiir Eesti NSV ja Pihkva oblasti vahel jagas Petserimaa kaheks ning eraldas Eesti territooriumist üle tuhande ruutkilomeetri Vene NFSV kasuks, kusjuures Eesti kaotas kunagise Petserimaa territooriumist umbes kolmveerandi.

Käesolev töö käsitleb kagupiiri ehk maismaapiirilõiku Läti (NSV), Eesti (NSV) ja Vene (NFSV) piiride kolmikpunktist kuni Pihkva järveni ning jätab käsitlemata põhja poole jääva piiri Pihkva ja Peipsi järvel, piiri Narva jõel ning seal piirkonnas aset leidnud piirimuudatused.

1. Teoreetiline ülevaade

1.1 Terminoloogia ja lühendid

Administratiiv- e halduspiir – kahe ühte riiki kuuluva haldusüksuse vaheline piir, mis määrab kohaliku omavalitsuse pädevuse ja jurisdiktsiooni piirid.

Ajutine kontrolljoon – katkematu mõtteline joon ja seda mööda kulgev vertikaaltasapind, mis eraldab Eesti jurisdiktsioonile alluvat Eesti territooriumi sellele mittealluvast Eesti osast. Riigipiiri seaduse¹ mõistes on kontrolljoon samaväärne riigipiiriga.

Eesti riigipiir – katkematu ja suletud mõtteline joon ning seda mööda kulgev vertikaalpind, millega piiritletakse Eesti maa-ala, territoriaalmeri, piiriveekogude Eestile kuuluvad osad, maapõu ja õhuruum.²

Geomeetriline piirilõik – piirilõik, mis kulgeb mööda maapinnal asuvaid, pöördepunktidega ühendatud sirgeid; pöördepunktide asukohad on antud koordinaatidega.³

Kagupiir – ajutise kontrolljoone 145 km pikkune lõik Parmu kolmikpunktist (piirimärk nr 1) kuni selle lõikumiseni Pihkva järvega Popovitsa külas piirimärgi nr 538 juures.

Kartograafiline piirilõik – piirilõik, mis kulgeb mööda veekogusid; pöördepunktide asukohad on antud koordinaatidega.⁴

Orograafiline piirilõik – piirilõik, mis kulgeb mööda looduslikke objekte: jõed, ojad, järved.⁵

Parmu kolmikpunkt – Pedetsi jõe keskjoonel asuv Eesti Vabariigi, Venemaa Föderatsiooni ja Läti Vabariigi riigipiiride lõikumispunkt.

Eesti NSV – Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik.

EK(b)P – Eestimaa Kommunistlik (bolševike) Partei.

Läti NSV – Läti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik.

MaRu – Maa- ja Ruumiamet.

¹ RT I, 07.06.2024, 14

² RT I, 07.06.2024, 14

³ RT I, 13.01.2015, 15

⁴ RT I, 13.01.2015, 15

⁵ RT I, 13.01.2015, 15

NSVL – Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit.

RKN – Rahvakomissaride Nõukogu.

TSN – Tööraha Saadikute Nõukogu.

Vene NFSV – Venemaa Nõukogude Föderatiivne Sotsialistlik Vabariik.

ÜK(b)P – Ülevenemaaline Kommunistlik (bolševike) Partei.

ÜN – Ülemnõukogu.

ÜNP – Ülemnõukogu Presiidium.

1.2 Historiograafia

Piirid on alati olnud ka geograafide huviväljas. Üheks tuntumaks uurijaks on soomlane Anssi Paasi, kelle sõnul luuakse piire harva piirialadel endil, kuna need on majanduslikus mõttes perifeersed; piiride tähendusi välispoliitika, rahvamajanduse ja poliitika jaoks luuakse keskustes (Paasi, 1999). Nii eksisteerivad ja omandavad piirid tähendusi erinevatel ruumilistel mõõtkavadel, mitte vaid riigi tasandil, ja neid piiride tähendusi taastoodetakse lõpuks kohalikus igapäevaelus.

Mõjukaim töö tänapäevase Eesti-Vene piiri kontekstis on Edgar Mattiseni raamat *Eesti-Vene piir* (1993), mis toetub rohketele taasiseseisvumise perioodil avalikuks saanud arhiividokumentidele, käsitledes muu hulgas ka 1944–1957 piirimuudatusi.

Kaugema ja lähema ajaloo kohta on kirjutanud ning kartograafilisi allikaid uurinud Tõnu Raid (2000b, 2007, 2026). Keskaegse piiri muutumisest võõndist piirijooneks, maakasutusest piirialadel ning piirikonfliktidest ja varastest piirilepingutest kirjutab magistritöös Anti Selart (1997).

Geopoliitikast ja Eesti piiride tähendusest on kirjutanud näiteks Eiki Berg ja Saima Oras (2003), poliitgeograafiat on uurinud Ott Kurs (1993). Eesti riigi järjepidevuse küsimust rahvusvahelises kontekstis ja Tartu rahulepingu kehtivust on analüüsinud Lauri Mälksoo raamatus *Nõukogude anneksioon ja riigi järjepidevus* (2005). Venemaa Föderatsiooni argumentidest ja põhjendustest jääda piiriläbirääkimistel teise maailmasõja järel kehtestatud piiride juurde kirjutab magistritöös Riin Saadjärv (2008).

Tänapäevases, Eesti-Vene piirilepingute ja piiri rajamise kontekstis on teemat käsitlenud Heiki Potter (2005a, 2005b). Piiriküsimuste käsitlemisest Eesti ja Venemaa vahel on kirjutanud Mart Nutt (2010). Eripärastest piirilõikudest on kirjutanud Taavi Pae, tutvustades

laiale publikule nii Saatse saapa kujunemise lugu (2026) kui Narva jõe alguses Vasknarvas asuvat piirianomaaliat (2025).

Kaasaja venekeelsetest autoritest on Eesti-Vene piiri teemat mitmetes artiklites puudutanud Andrey G. Manakov, viidates Pihkva oblasti loomisel tehtud piirimuudatusele kui Tartu rahulepinguga Eestile *kaotatud* territooriumi tagasi võtmisele (nt Manakov ja Mikhaylova, 2015).

Petserimaa kaheks jagamist kui seto kultuuriruumi lõhestavat nähtust on uuritud nii teadlaste poolt (nt Annist, 2015) kui samuti geograafia osakonna bakalaureusetöodes (Luik, 2024). Eesti piiri temaatikat on Tartu ülikooli geograafia osakonnas varasemalt bakalaureusetöös käsitlenud Ülle Mäemurd (1993) ja magistritöös T. Raid (2000a). Lõhestatud Petserimaa lugu on vormitud igatsusest kõnelevaks armastuslooks 2021. ja 2022. aastal mängitud näidendis *Petserimaa igatsus*⁶ kui ka mälestusraamatuteks (nt Raudoja, 2025).

Sarnaselt Eestile kaotas teise maailmasõja järel territooriumi ka Läti Vabariik, kui selle küljest lahutati Vene NFSV-ga liitmise eesmärgil 1945. ja 1953. aastal õigusvastaselt Abrene piirkonnast kokku peaaegu 2000 km². Seda teemat on käsitlenud Edgar Anderson (1991).

1.3 Uuritava piirilõigu ülevaade

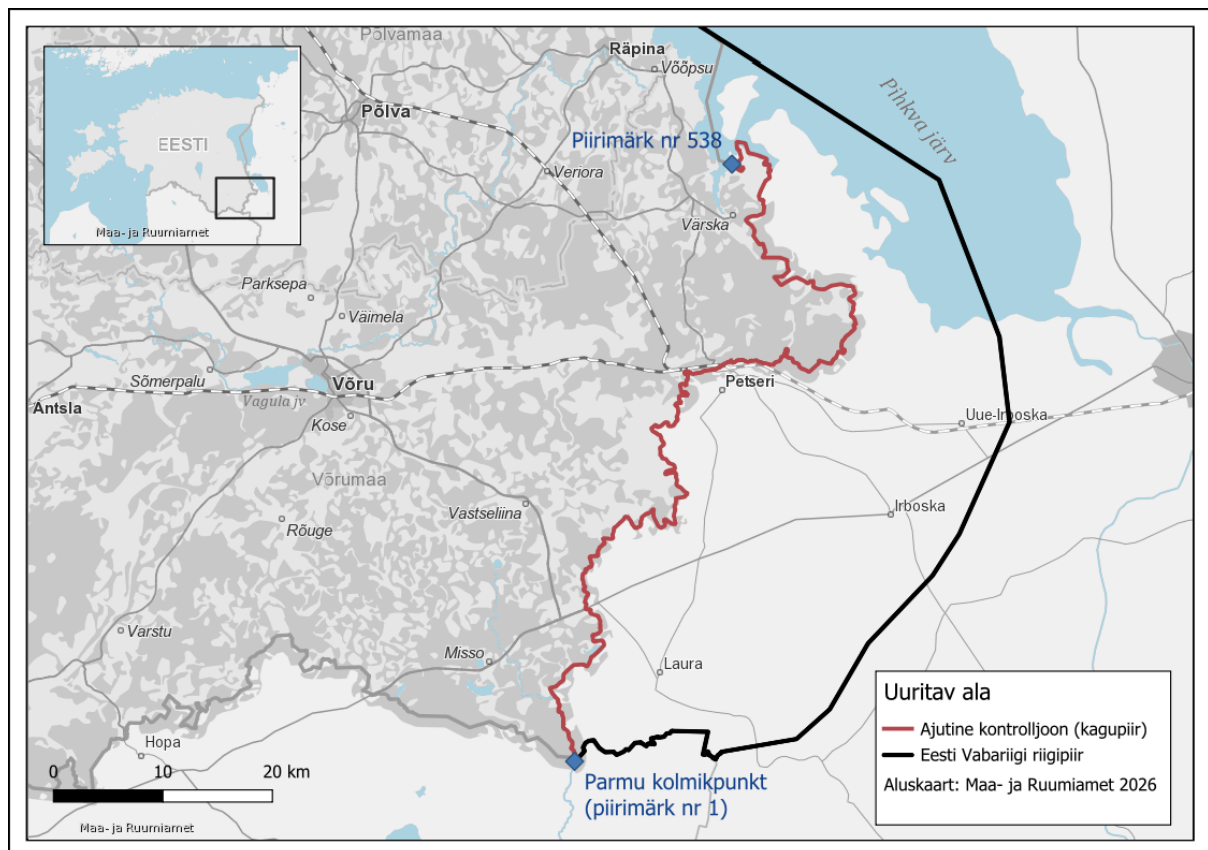
Arvestades korduvaid ja olulisi muutusi piiri kulgemise asukohas vahemikus 1944–1957, põhineb järgnev piirilõigu ülevaade täna kehtival Eesti Vabariigi ja Vene Föderatsiooni vahelisel ajutisel kontrolljoonel. Loodusolude ja maastikurajoonide kirjeldamisel on autor alapeatüki lõpuni lähtunud Ivar Aroldi teosest *Eesti maastikud* (2005), kui ei ole viidatud teisiti.

Uuritav 145 km pikkune piirilõik e kagupiir (joonis 1) kulgeb tänapäevase haldusjaotuse järgi Võru maakonda kuuluvate Rõuge, Võru ja Setomaa valdade ja Vene Föderatsiooni vahelist piiri pidi; Petseri rajoonis on piiri vastas Laura vald (v.k *Лавровская волость*), Petseri linn (v.k *городское поселение “Печоры”*) ja Krupi vald (v.k *Крупнская волость*).

Kagupiiri otspunktideks on Eesti Vabariigi, Vene Föderatsiooni ja Läti Vabariigi piiride lõikumispunkt Pedetsi jõe keskjoonel Parmu külas Rõuge vallas ehk piirimärk nr 1 ning maismaa- ja järvepiiri ristumispunkt Värskla lahe ääres Popovitsa külas Setomaa vallas, kohas, kus tänane kontrolljoon suundub Pihkva järvele, ehk piirimärk nr 538. Kagupiir

⁶ Taarka teater 2021–2022. Autorid I. Vananurm ja U. Lennuk. Lavastaja H. Kesonen.

jaguneb uuritaval lõigul geomeetrilisteks ja orograafilisteks piirilõikudeks; Kulje (KNR: *Kuulja*) lahel ja Pihkva järvel ka nelja pöördepunktiga kartograafiliseks lõiguks.⁷

Joonis 1. Uuritav 145 km pikkune kagupiir Rõuge, Võru ja Setomaa valdade ning Vene Föderatsiooni piiril, Parmu kolmikpunktist (piirimärk nr 1) kuni Pihkva järveni Popovitsa külas (piirimärk nr 538). Aluskaart: MaRu 2026.

Lähtuvalt Aroldi (2005) Eesti maastikurajoonide liigitusest, kulgeb uuritav piirilõik umbes pooles ulatuses, lõunapoolsest alguspunktist kuni Meremäe piirkonnani Haanja kõrgustikul. Haanja kõrgustik on kuhjelisel saarkõrgustikul ja selle jalamil asuvatel sanduritel kujunenud Baltimaade kõrgeim maastikurajoon. Kõrgustiku idaosas, Luhamaa kõngastikul ületab ajutine kontrolljoon ka sellele jäävaid kõrgemaid punkte, Palomäe ja Peelagori mäe (mõlemad 212 m ümp).

Põhja poole liikudes lõikub Haanja kõrgustiku ja Palumaa vahele ida poolt Pihkva oblastist kolmnurgana Irboska lavamaa. Selle suhteliselt kõrgel asuva avatud ja põlduderohke (joonis 2) lavamaa eripäraks on Ülem-Devoni Plavinase lademe õhukesekihilise dolomiitse lubjakivi maapinnalähedus.

⁷ RT I, 13.01.2015, 15

Joonis 2. Ajutine kontrolljoon koos eelladustatud “draakonihammastega” Irboska lavamaal Vinski külas Setomaa vallas. Autori foto 02.05.2026.

Teise suure maastikurajoonina iseloomustab kontrolljoont silmapaistvalt rohkete ja suurte palumetsadega ala – Palumaa (joonis 3). Tegemist on Kesk-Devoni liivakivisel aluspõhjal kujunenud orustatud lavamaaga.

Joonis 3. Vaade Tulõmäe otsast itta ajutise kontrolljoone piirirajatiste suunas Palumaa maastikurajoonis Samarina külas Setomaa vallas. Autori foto 02.05.2026.

Viimases lõigus enne Pihkva järve kulgeb kontrolljoon Peipsi järve madaliku maastikurajoonis. Selle lõunaosas domineerivad metsased järvetasandikud, mille liivastel muldadel kasvavad männikud ning Pihkva järve suunal madalsood ja rabad.

Suurematest vooluveekogudest kulgeb piir piki Pedetsi jõge, Miikse oja, Pelska jõge, Piusa jõge ja Moložva jõge (seto: *Molosva*); seisuveekogudest on kontrolljoonel suurimad Pabra järv ning Pihkva järve Kuulja laht.

1.4 Ajalooline haldusjaotus kagupiiril

Alapeatükis antakse ülevaade uuritava piirilõigu ja seda ümbritseva piirkonna haldusjaotusest 20. sajandi algusest kuni 1962. aastani, et luua taust hilisemate piirimuudatuste mõistmiseks. Kui ei ole viidatud teisiti, on lähtutud teatmikust *Eesti haldusjaotus 20. sajandil* (Uuet, 2002).

20. sajandi algul enne iseseisvumist jagunes praegune Eesti Vabariigi ala nelja Venemaa kubermangu vahel: Põhja-Eesti moodustas Eestimaa kubermangu, Narva linn kuulus Peterburi kubermangu, Lõuna-Eesti koos Põhja-Lätiga moodustas Liivimaa kubermangu, ning Petserimaa kuulus Pihkva kubermangu (joonis 4).

Joonis 4. *Generalkarte des Baltenlandes (Estland, Kurland, Livland)*. (1917). Kettler, J. I. Carl Flemming. Fragment. Allikas: Eesti Rahvusraamatukogu.

Pärast 1917. aastal Venemaal toimunud veebruarirevolutsiooni moodustati enamust eestlaste etnilist asustusala hõlmav Eestimaa kubermang, millega liideti Liivimaast tolle kubermangu eestikeelsed maakonnad: Pärnu, Viljandi, Tartu ja Võru.

1917. aasta septembris okupeerisid Saksa väed Muhu ja 1918. a 25. veebruariks jõuti Tallinnasse. 24. veebruaril, kasutades ära tühimikku lahkuvate Vene ja saabuvate Saksa vägede vahel, kuulutati välja iseseisev Eesti Vabariik.

Saksa võimu all moodustati Eestimaa 68. kindralkomando ja Liivimaal 60. kindralkomando koos Läti maakondade ja Petseri maakonna lääneosaga; lisaks veel saartel Saksa keiserlik kubermang. 1918. aasta augustis allutati Põhja-Eesti koos saartega Eestimaa Provintssivalitsusele ja Lõuna-Eesti koos muude endise Liivimaa aladega Liivimaa Provintssivalitsusele. Käisid ettevalmistused Balti hertsogiriigi loomiseks ja selle liitmiseks Saksamaaga, kuid novembrirevolutsioon Saksamaal ja rahuleping *Entente*'i riikidega lõpetas selle.

Eestis tuli 11. novembril 1918 võimule Eestimaa Provintssivalitsuse poolt tunnustatud Ajutine Valitsus ja taastati riigi- ja omavalitsusasutused. Demokraatlike institutsioonide taastamist kärpis aga sõjategevus Venemaaga.

1919. aasta detsembris alanud Eesti ja Venemaa vaheliste rahuläbirääkimiste üks pingelisemaid ja enim vaidlusi tekitanud probleeme oli riikidevahelise piiri määramine. Need päädisid 2. veebruaril 1920 alla kirjutatud Tartu rahulepinguga. Tartu rahulepingu järgi kulges piir üldiselt mööda 1919. aastal stabiliseerunud rindejoont (joonis 5).

Joonis 5. Tartu rahulepingu järgne piir Eesti Vabariigi ja Nõukogude Venemaa vahel. Neutraalne ala (kus kaks aastat pärast rahulepingu sõlmimist oli keelatud kindlustuste ehitamine) on kaardil rõhutatult välja toodud. Fragment. Allikas: RA, ERA.957.18.4 leht 3a.

Rahulepingu sõlmimise järel moodustati Petseri maakond, mis jagunes neljaks suhteliselt suureks vallaks: Irboska, Panikovitschi (KNR: *Pankjavitsa*), Petseri ja Slobodka (KNR: *Lobotka*). Narva jõe tagused alad liideti Virumaaga.

1922. aasta 1. septembril moodustati Petseri maakonnas senise nelja valla asemel 11 uut valda, milleks olid Irboska, Järvesuu, Kulje, Laura, Mikitamäe (alates 1923. a Mäe), Obinitza (alates 1923. a Meremäe), Pankjavitsa (alates 1923. a Rootova), Petseri, Satserinna, Senno ja Vilo. Eraldi aktiga liideti osa endisest Pankjavitsa vallast (nn Luhamaa nurk) Võru maakonna Misso vallaga ja kaks vene asustusega küla Vastseliina vallaga.

Seoses lätlastega käimasolevate piiriläbirääkimistega jäi Eesti-Vene rahulepingu sõlmimise järel lahtiseks piiri kulgemine Eesti, Läti ja Venemaa piirikolmnurgas Kudepi ümbruses (Eesti rahvusatlas, 2019). Laura valda kuulunud Kudepi piirkond loovutati Lätile 1924. aastal kompensatsiooniks teistel lõikudel tehtud piiriõgvenduste eest (vt lisa 4).

1938/1939. aasta vallareform jättis peaaegu puutumata Petseri maakonna ning ka Võrumaal oli muutusi vähe. Sealsed valdadevahelised piiriõgvendused toimusid üksikute talude, külade ja metsakvartalite kaupa. Reformi käigus muudeti ka Petseri maakonna valdade nimesid: Laura > Lõuna, Kulje > Kalda, Irboska > Linnuse, Rootova > Roodva, Satserinna > Saatse (vt lisa 5). Valdade nimede muutmise taustaks oli iseseisvumise järel käivitunud toponüümide ja haldusüksuste nimede eestistamine (Pae jt, 2016).

Esimese Nõukogude okupatsiooni ajal 1939.–1941. aastal säilis Eesti Vabariigi aegne haldusjaotus maakondade ja valdade näol, mis oli NSV Liidus erandlik. On tõenäoline, et haldusjaotuse ühtlustamine oleks ette võetud juba esimestel okupatsiooniaastatel, kuid sõda tuli vahele (Laur ja Tannberg, 2019).

1941. aasta juulis okupeeriti Eesti sakslaste poolt. Taas tulid kokku endised linna- ja vallavalitsused. Detsembrini oli võim sõjaväelaste käes, kelle järel läks see üle tsiviilvalitsusele. Eesti koos Läti ja Leeduga moodustas Ostlandi Riigikomissariaadi ja selle alla kuulus Eesti Omavalitsus (Uuet, 2002). Selline jaotus oli vaid ajutine, kuna sakslastel olid olemas plaanid piirkondade ümberkorraldamiseks võiduka sõja järel (Kasekamp, 2005).

1944. aastal, teistkordse Vene okupatsiooni järel säilis esialgu endine haldusjaotus, vallad ja maakonnad, sh Petserimaa (Laur ja Tannberg, 2019). Valdadest väiksemate haldusüksuste, külanõukogude loomisega alustati 1945. aastal (Laur ja Tannberg, 2019), külanõukogude kõrval jäid alles ka vallad (Uuet, 2002).

Aastatel 1945–1949 olid märkimisväärsimateks muudatusteks kolme uue maakonna loomine: Hiiu, Jõhvi ja Jõgeva maakond (Uuet, 2002). 1947. aastal käivitati kogu Baltikumis korraga kollektiviseerimine – 21. mail vastu võetud ÜK(b)P Keskkomitee otsusega *Kolhooside loomisest Leedu, Läti ja Eesti NSV-s* (Eesti NSV põllumajanduse..., 1978).

Eesti haldusjaotuse ajaloo suurim muudatus toimus 1950. aastal, kui reformi käigus likvideeriti maakonnad ja vallad, ning Eesti NSV jagati maarajoonideks (Laur ja Tannberg, 2019). Varasema 13 maakonna asemel jagati Eesti NSV 26. septembri 1950 Eesti NSV ÜNP seadlusega 39 rajooniks ja 641 külanõukoguks. Uuritavale alale loodi Vastseliina ja Räpina rajoonid. Eesti NSV haldusjaotuse nõukogudelikuks muutmine viidi lõpule 1952. aastal, kui Eesti NSV jagati kolmeks oblastiks, mis aga juba 1953. aastal kaotati.

20. märtsil 1954 vastu võetud seadlusega korrigeeriti rajoonide piire vastavalt majandite maakasutusele. Sama aasta aprillis viidi ühest rajoonist teise juba terveid külanõukogusid ning juunis 1954 teostati ulatuslik külanõukogude arvu kärpimine: 640-st jäi alles 320. Rajoonide ümberkorraldusega väiksema arvu suunas alustati 1957. aastal, kuid uuritavat piirkonda need veel ei puudutanud. Vastseliina rajoon kaotati 1959. aastal ja Räpina rajoon 1961. aastal. 1962. aastal lõppenud ümberkorralduste järel oli rajoone 15.

2. Materjal ja metoodika

Autor on valinud käsitletavaks vahemikuks 1944–1957 seetõttu, et sel perioodil võeti vastu Eesti NSV administratiivpiiri puudutavad – ja hiljem tühistatud⁸ – õigusaktid. 1944/1945. aastal, pärast Eesti teistkordset okupeerimist Nõukogude Liidu poolt viidi aktide tasandil läbi esimesed ja kõige olulisemad muudatused; 1946. aastal teine ning 1957. aastal viimased muudatused, millega kehtestati tänasele ajutisele kontrolljoonele sarnane administratiivpiir.

1944–1957 aktidega kehtestatud administratiivpiir kujunes välja toetudes varasematele halduspiiridele. Et seda piiri mõista, tuleb vaadata tagasi nii Liivimaa ja Pihkva kubermangu vahelisele piirile, Petserimaa sõjaeelsetele vallapiiridele, Eesti NSV aegsetele majandipiiridele kui suunata detailides pilk küla- ja katastripiiridele, samuti 1936. aasta Petserimaa rahvuste kaardile.⁹ Kõik need ajaloolised piirid mõjutasid muude faktorite seas piirijoone arengut 1944–1957 kestnud protsessi jooksul.

2.1 Materjalid

Uurimuslik osa põhineb dokumentaalsetel eesti- ja venekeelsetel arhiivimaterjalidel Eesti rahvusarhiivi fondidest Tallinnas ja Valgas. Tallinnas paikneva fondini ERA.R-3 on autori juhatanud E. Mattiseni raamat *Eesti-Vene piir* (1993) ning Valgas paikneva fondini VAMA.P-238 autori uurimistöö Värskas ja Saatse piirkonna majandite, täpsemalt kolhoosi Zarja kohta, millele viitasid nii ERA.R-3 kui ERA.T-6 allikad.

Kartograafiliste materjalide allikateks olid rahvusarhiivi digitaalne kaartide infosüsteem ja rahvusraamatukogu digitaalne arhiiv Digar, samuti Maa- ja Ruumiameti WMS (*Web Map Service* – standard geograafilistele rasterandmetele ligipääsu andmiseks veebis) ning WFS (*Web Feature Service* – standard geograafilistele vektorandmetele ligipääsu andmiseks veebis), mille kaudu autor vaatas ja töötles programmiga QGIS erinevaid ajastupõhiseid kaardikihte. Piirikaartidena on autor käsitlenud fondi ERA.T-6 sarja 2: *Piirikaardid*. Teisi sama perioodi kaarte, sh Nõukogude Liidu topograafilisi kaarte 1:25 000 ja 1:50 000, on vaadeldud vaid võrdlemise eesmärgil.

⁸ RT 1991, 32, 389

⁹ RA, ERA.T-6.1.172

Täiendavalt kogus autor infot ajakirjanduslikest väljaannetest rahvusarhiivi digitaalses arhiivist Digar kui ka Tartu Ülikooli raamatukogus, et leida viiteid, kommentaare ja selgitusi uuritava ajaperioodil tehtud piirimuudatuste kohta.

Töös on kasutatud säilikuid järgmistest Rahvusarhiivi fondidest:

1. ERA.R-3 – Eesti Vabariigi Ülemnõukogu Esimehe Kantselei.
2. ERA.T-6 – Ehituste ja maa-alade kaartide, plaanide, jooniste ja projektide kollektsioon.
3. VAMA.P-238 – Koondfond kolhoos Zarja.

Venekeelsete arhiivimaterjalide leidmisel ja käsitlemisel kasutas autor internetipõhiseid otsingu- ja keeleabi tööriistu, et ületada keelebarjäär ning tagada venekeelsete dokumentide sisuline kasutamine töös.

Neid materjale kõrvutades ja võrreldes lõi autor piirimuudatuste kronoloogilise ülevaate ning koostas piirimuudatusi kirjeldavaid kaarte.

2.2 Kaartide töötlemine

Kaartide ja ruumiandmete töötlemisel on autor kasutanud programmi QGIS (versioon 3.34.5). Seda programmi on kasutatud erinevate piiride, kaartide ja kihtide võrdlemiseks ning ETAK-ist (Eesti topograafiline andmekogu) ja WFS-ist pärit andmete töötlemiseks. QGIS-i on kasutatud kaartide koolutamiseks, piiride digitaliseerimiseks ning pindalade mõõtmiseks, samuti visuaalseks kaardikihtide võrdluseks ning töös sisalduvate kaartide vormistamiseks.

Kaartide koolutamine

Rasterkaartide koolutamiseks on peamiselt kasutatud teede- jt joonobjektide (nt vooluveekogude) ristumispunkte. Aluskaardiks on võetud sõltuvalt koolutatavast kaardist MaRu ajalooliste kaartide WMS-i kaudu kas Eesti topograafiline ülevaatekaart 1:200 000 (kiht *ew_200T*) või Eesti topograafiline kaart 1:50 000 (kiht: *ew_50T*), kuna need katavad kogu uuritava ala.

Piiride digitaliseerimine

Autor on piirikaartidelt kui WFS-i kaudu vaadatud kihtidelt digitaliseerinud mitmeid erinevaid piire. Lisaks autori poolt digitaliseeritutele on kasutatud MaRu WFS-teenuse 1938. a vallapiiride kihti *ms:vallad_1938* ja 1917. a kubermangupiiride kihti *ms:kubermang* ning Eesti topograafilisest andmekogust 2025. a allalaetud kihti *piir_j_2025*.

Väga täpseid II maailmasõja eelseid vallapiire ei ole autoril õnnestunud topograafilistelt kaartidelt leida ning samuti on WFS-i kaudu kättesaadavad piirid kohati ebatäpsed ja nihkes. Siiski, arvestades võrdluseks kasutatavate piirikaartide mõõtkava ja täpsust, ei ole need puudused autori hinnangul piiride võrdlemisel olulised.

Pindalade mõõtmine

Petseri maakonna ja selle valdade pindalade mõõtmiseks on kasutatud WFS-teenuse 1938. a vallapiiride kihti *ms:vallad_1938*, liites kokku valdade pindalad tasapinnalises ristkoordinaatsüsteemis. Eesti Entsüklopeedia (2002) andmetel on Petseri maakonna pindalaks 1940. a seisuga olnud 1582 km², WFS-i 1938. a valdade kihi andmetel 1586 km².

Piirimuudatuste käigus Eesti NSV-st eraldatud territooriumide pindala mõõtmise jaoks on autor loonud uued pindobjektid vastavalt käsitletava perioodi piirijoonele ning teinud pindobjektide pindala põhjal arvutused uue tulemuse saamiseks. Arvestades nii aluskaartide kui WFS-i piiride madalat täpsust, tuleb autori mõõdetud pindalasid vaadelda hinnangulisena. Töö lisast nr 3 leiab Petseri maakonna valdade pindalad WFS-kihi *ms:vallad_1938* põhjal.

2.3 Kohanimed

Kohanimede kirjutamisel on esmajärjekorras välja toodud dokumentides, juriidilistes aktides jt allikates kasutatud nimekuju ning vajadusel seda täpsustatud kas Eesti kohanimeraamatu (2016) vastega (viide töös *KNR*) või üksikutel juhtudel KNR vaste puudumisel setokeelsega (viide töös *seto*) raamatust Setomaa kohanimed (Kiristaja, 2013).

3. Piiri kujunemise kartograafiline lugu 1944–1957

Muudatusi Tartu rahulepingu piiril baseerunud Eesti NSV ja Vene NFSV vahelisel piiril asuti augustis 1944 tegema sõjaolukorras, kus Eesti NSV juhtkond asus eksiilis Leningradis¹⁰ ja Punaarmee oli Saksa vägedelt tagasi vallutanud vaid osa Kagu-Eestist (Laar, 2005). Sakslased osutasid küll vastupanu, kuid Punaarmee edasiliikumine oli kiire: 10. augustil murti läbi Peipsi-Petseri-Aluksne joonel asunud sakslaste kaitseliini (Hiio, 2004), 11. augustil vallutati Petseri (Ojalo, 2023), 13. augustil Võru ning 25. augustil Tartu (Laar, 2005). Punaarmee hõivas kogu Eesti mandriosa 26. septembriks.

Põhjendusi sellele rutakale ja õigusvastasele (Mattisen, 1993) tegevusele Eesti NSV piiri muutmisel on püütud leida mitmeid, aga kindlalt ei saa antud küsimusele vastata *vähemalt senikaua, kui osale Moskva dokumentidest puudub juurdepääs* (Mattisen, 1993: 93). Võimaliku ajendina toovad Mattisen (1993) ning Mälksoo (2005) välja mh NSV Liidu juhtkonna tajutud ohu, et tema liitlased võivad NSV Liidult nõuda Atlandi harta järgmist ehk siinkohal Balti riikide iseseisvuspüüdluste takistamise lõpetamist. Mattisen (1993) on viidanud ka NSV Liidus käsil olnud administratiiv-territoriaalse jaotuse ümberkorraldamisele. M. Nutt (2010) toob võimaliku põhjendusena välja veel prestiiži ja põhimõtte küsimuse – näidata kunagiste järeleandmistest tõttu ära antud maa-alade tagasivõtmist Venemaa võimsuse taastamise sümbolina. Nii viitas ka Lenin 24. jaanuaril 1920. aastal tööliste ja punaarmeeleste peetud kõnes Tartu rahulepinguga kehtestatud piiri ajutisele iseloomule (Lenin, 1954, cit. Mattisen, 1993). Eesti NSV ÜN kantselei õigusekspertiisi keskuse juhataja E. Korneli (1991a) järgi polnud Eesti Vabariigi riigipiiriga juhtunu lokaalne ega erandlik juhtum, vaid NSV Liidu tüüpiline ja reeglipärane käitumine.

Territooriumide ümberkorraldamine viidi läbi mitmes sammus ning *uut jaotust ette valmistades pöörduti ilmselt ka varasema kogemuse, sh. kubermangupiiridega kaartide poole, mis tuletasid meelde osa ennemalt Pihkva kubermangu kuulunud maade “kaotsimineku” Eestile ja Lätile* (Mattisen, 1993: 96). Korneli (1991a) sõnul andis otseste ettekirjutustena tõlgendatavad vahetud suunised muudatusteks stalinlik režiim Moskvast.

Piiride ümbervaatomise puhul ei olnud enam tegemist riigipiiri muutmisenä, kuna annekteeritud Eesti oli NSV Liidu jaoks osa suurest riigist ning M. Nuti (2010) sõnul *Moskva käsitles Eesti-Vene piiri NSV Liidu sisese administratiivpiirina ning sellest tulenevalt piiri*

¹⁰ RA, ERA.R-3.2s.4, lk 31

muutmist NSV Liidu siseasjana (Nutt, 2010: 78). Korneli (1991b) hinnangul olid need tehingud õigustühised, mh Eesti NSV konstitutsiooni rikkumise kui ka näiteks Ülemnõukogu otsustusvõime puudumise tõttu.

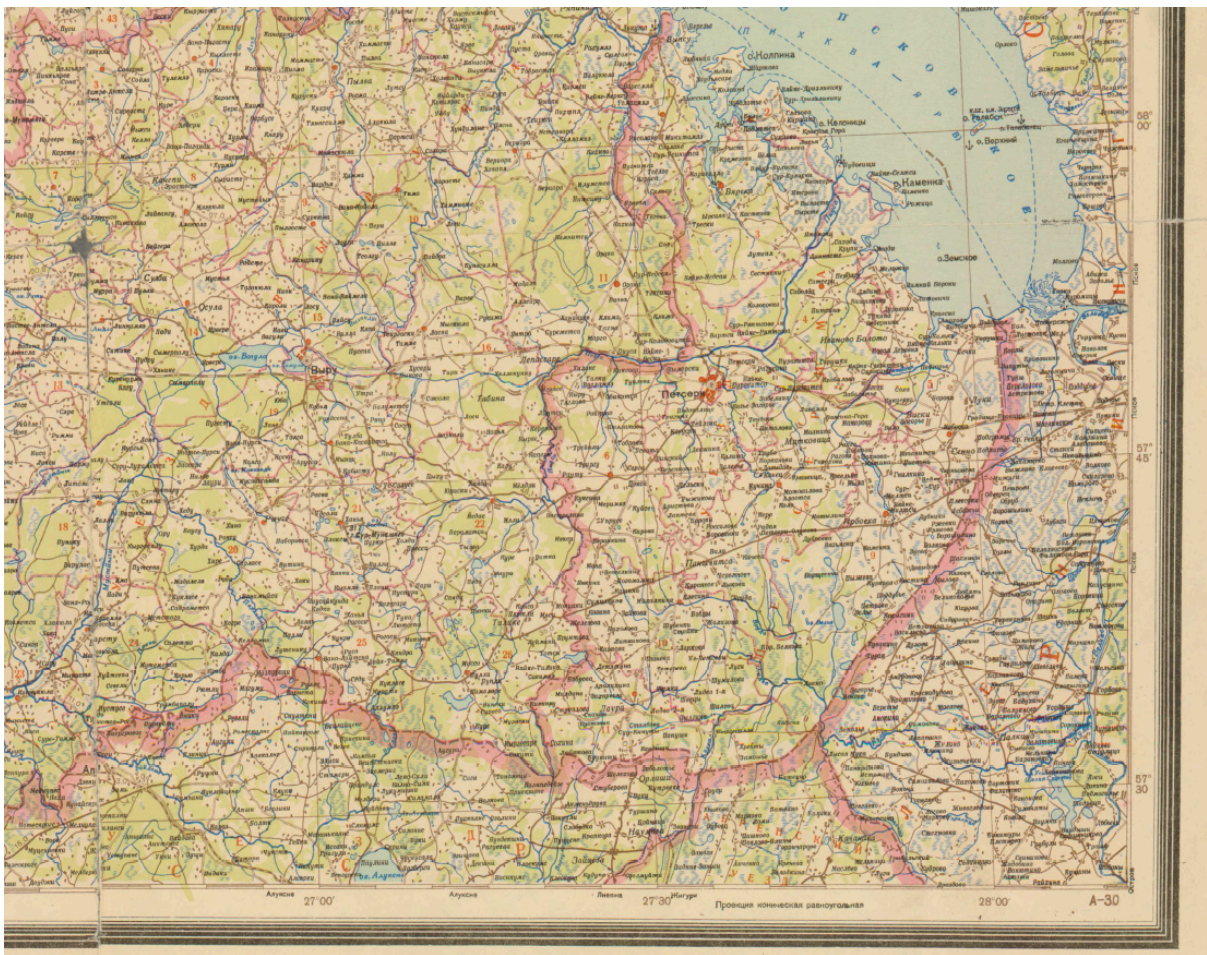
NSV Liidu liiduvabariikide vahelised sisepiirid olid formaalsed ja omasid vaid administratiivset tähtsust ega olnud võrreldavad tugevalt kaitstud NSV Liidu välispiiriga, milleks anneksiooni järel sai Eesti NSV merepiir (Paavle, 2012). Et administratiivpiir oli vabalt ületatav, ei takistanud see küll liikumist, kuid lõhkus ühtse kogukonna, kultuurielu ja haridussüsteemi (Nutt, 2010).

Riigipiirina käsitleti okupantide poolt nüüd merepiiri ning see oli sisuliselt nii sisse- kui väljapoole liikumiseks suletud, *kuna kommunistlike režiimide üks peamisi ühisjooni oli riigipiiride sulgemine* (Paavle, 2012: 61).

3.1 Esimesed muudatused (1944/1945)

Eellugu

Enne veel, kui augustis 1944 said alguse Eesti-Vene piiri muudatused, anti Venemaal välja Eesti NSV administratiivpiire kujutav venekeelne kaart mõõtkavas 1:300 000¹¹, lisamärkega *Административные границы даны на 10/II 44 г.*¹², mis kujutab Eestit 1924. aasta piirides koos Petseri maakonna ja selle 11 vallaga (joonis 6). Kaart on välja antud ajal, mil valdav osa Eestist oli veel Saksamaa poolt okupeeritud ja pealetungiv Punaarmee pidas lahinguid Narva all (Laar, 2005).

Joonis 6. Эстонская ССР. Административные границы даны на 10/II 44 г. 1:300 000. Fragment. Allikas: Eesti Rahvusraamatukogu.

Tegemist on vähetuntud kaardiga, mida on teadaolevalt käsitletud vaid T. Raidi poolt ajalehes KesKus (Raid, 2000b), kus ta toob kaarti kommenteerides välja, et *venelaste asjad olid*

¹¹Эстонская ССР 1:300 000. Административные границы даны на 10/II 44 г.

¹² E.k.: Administratiivpiirid vastavalt 10.02.44 seisule

stalinliku põhjalikkusega läbi mõeldud ja tehti esimesi ettevalmistusi Nõukogude võimu juurutamiseks Eesti NSV-s. Ettevalmistuse väidet toetab Paavle (2009): *Nõukogude tagalas hakati aegsasti ette valmistama inimesi, kes pärast Eesti taashõivamist pidid osalema võimu ülevõtmisel ja töö käivitamisel* (Paavle, 2009: 92). See annab autori hinnangul alust arvata, et tegemist võis olla Venemaal välja õpetatud kaadrile Eestisse naasmise järel tööks mõeldud kaardiga.

Muutused algavad

Formaalselt sai Eesti NSV piiri muutmine alguse 22. augustil 1944 Leningradist telegrammi teel Moskvasse lähetatud Eesti NSV ÜNP otsusega *Petseri, Lobotka ja Pankjavitsa valla ning osa Irboska valla üleandmise kohta VNFSV koosseisu*¹³, millega loovutati Vene NFSV-le suurem osa Petserimaast, v.a kaks valda.

NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi esimehele sm. M. I. Kalininile.

Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi otsus Petseri, Lobotka ja Pankjavitsa valla ning osa Irboska valla üleandmise kohta VNFSV koosseisu.

Võttes arvesse peamiselt venelastega asustatud Petseri, Lobotka, Pankjavitsa ja Irboska valdade elanike korduvaid palveid ning tulles vastu neile soovidele, Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidium otsustab:

*Paluda NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi lülitada Vene Nõukogude Föderatiivse Sotsialistliku Vabariigi koosseisu Eesti NSV Petseri, Lobotka ja Pankjavitsa vald ning osa Irboska vallast, välja arvatud nende valdade ülekaalus oleva eesti elanikkonnaga asustatud punktid, mis moodustavad praegu Mäe ja Meremäe valla.*¹⁴

Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimees J. Vares.

Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi sekretär V. Telling.

Otsuses viidatakse valdade elanike korduvatele palvetele, kuid Mattiseni (1993: 96) sõnul pole seni leitud ainsatki seesugust palvet. Samal kuupäeval on Läti NSV ÜNP esitanud samasuguse palve eraldamaks Läti territooriumist alasid Vene NFSV koosseisu (Anderson, 1991).

¹³ RA, ERA.R-3.2s.4 lk 31.

¹⁴ sealsamas

Lähtuvalt Eesti NSV ÜNP ja Läti NSV ÜNP pöördumistest ning *korduvatest elanike palvetest* moodustati 23. augustil 1944 NSV Liidu ÜNP seadlusega Vene NFSV koosseisus nii Eesti NSV kui Läti NSV territooriumidest koostatud Pihkva oblast.¹⁵ Seadluses toodud üle antava territooriumi kirjeldus (vt lisa 1) vastab üks ühele Eesti NSV juhtkonna otsusele.

Esmased muutused kaardil

23. augusti seadluses kirjeldatud Eesti NSV administratiivsele jaotusele vastab kahel lehel välja antud eestikeelne Eesti NSV 1:300 000 kaart¹⁶, lisamärkega: *Administratiivpiirid andmetel kuni 23. VIII 44a.*

Kaardi (joonis 7) täpne valmimisaeg ei ole teada, kuid nii halduspiiride ajaline määratlus legendis, väljaandjana mainitud NSV Liidu RKN tegutsemisaeg – lõpetas tegevuse 1946 (Eesti rahvusatlas, 2019) – kui kaardilt puuduv Narva jõe tagune piirimuudatus, mille üleandmist alustati Eesti NSV ÜNP poolt 21. novembril 1944¹⁷, viitavad, et tegemist on vahetult sõjajärgse Eesti kaardiga, mille väljaandmise aeg on tõenäoliselt 1944. a teisel poolel (Eesti rahvusatlas, 2019). Sõja lõpus avaldamisele viitab ka tõik, et hiljem ei oleks uus režiim lubanud seda müügile kartograafia tsenseerimise tõttu.

Joonis 7. Eesti NSV 1:300 000. Administratiivpiirid andmetel kuni 23. VIII 1944. Fragment. Allikas: RA, EAA.2072.10.99 leht 1.

¹⁵ ГА РФ. Ф. Р-7523. Оп. 4. Д. 230. Л. 281-282

¹⁶ RA, EAA.2072.10.99 leht 1

¹⁷ RA, ERA.R-3.2s.4, lk 80

Kaardil kujutatud Eesti NSV administratiivpiir on lähtunud varasemast Pihkva kubermangu ja Liivimaa kubermangu vahelisest piirist (Mattisen, 1993; Potter, 2005a), erinedes sellest 23. augusti seadluses toodud Meremäe ja Mäe valla Eesti NSV-le jätmise ning lisaks 1922. aastal Misso valla külge liidetu piirkonna osas (vt lisa 5). Kaardi lõunaosas on näha juba ka Läti NSV ja Vene NFSV vaheline piir pärast Abrene eraldamist Läti NSV-st.

Kaardil kujutatud piiri kohta on erinevaid arvamusi: Eesti rahvusatlase (2019) autor väidab, et seesugust piiri nagu kaardil näidatud *ei ole praktikas kunagi esinenud*, sest kartograafidele pole piiri kulg olnud väga selge (Eesti rahvusatlas, 2019: 24). T. Raid (kirjavahetus 13.12.2025) arvab, et piir *hakkas sel päeval kehtima*. Arvestades Eesti NSV juhtkonna 19. oktoobri 1944 kirja Stalinile¹⁸, milles protesteeritakse kehtestatud piiri kulgemise üle (vt peatükk 3. *Läbirääkimised ja...*), võib sarnaselt T. Raidile arvata, et see piir juriidilises mõttes tol päeval sellisena kehtima hakkas ning ilma Eesti NSV juhtkonna vahelesegamiseta oleks ka praktikas käiku läinud.

Kui kaardil kujutatud piirimuudatus oleks sellisel kujul kehtima jäänud ehk Petseri maakonnast oleks Eesti NSV koosseisu jäänud vaid Mäe ja Meremäe vallad, kaotanuks Eesti NSV autori mõõtmiste järgi kokku 1341 km² territooriumi.

Läbirääkimised ja territooriumide üleandmine

Pihkva oblasti loomise järel alustati septembris 1944 Eesti NSV Petseri maakonna territooriumi üleandmisega Vene NFSV-le: 15. septembril saatis Pihkva oblasti TSN täitevkomitee Eesti NSV RKN-le territooriumi üleandmise korra instruksiooni ja akti vormi¹⁹ ning 29. septembril kinnitas Eesti NSV ÜNP piiri segakomisjoni liikmeteks N. Andreseni ja A. Leonovi.²⁰

Vaatamata Eesti NSV näilisele initsiatiivile asuda augustis 1944 liiduvabariikide vahelist piiri muutma saatis Eesti NSV juhtkond – EK(b)P sekretär N. Karotamm, Eesti NSV ÜNP esimees J. Vares ja Eesti NSV RKN esimees A. Veimer 19. oktoobril 1944 piiriküsimuses Eesti huve ja etnilist piiri kaitsta üritava palvekirja J. Stalinile (Mattisen, 1993), tuues kirjas välja arvamuse, et:

¹⁸ RA, ERA.R-3.2s.5, lk 16-18

¹⁹ Dokumente Petseri- ja Virumaa jaotamise kohta. Akadeemia 1991, nr 9, lk 1951

²⁰ sealsamas, lk 1952

*ENSV ja Pihkva oblasti vaheline piir (Petserimaa maakonna jaotamise korral) peab võimalikult täpselt kokku langema etnograafilise piiriga eestlaste (sealhulgas ka setud) ja venelaste vahel ning et 23. augusti k.a seadluses kehtestatud piir aga ei lange selle piiriga kokku.*²¹

Kirjas on toodud üksikasjalik piirikirjelduse ettepanek ning on viidatud lisatud piiriettepanekut kujutavale kaardile. Mattiseni (1993: 99) järgi vastab palvekirjas toodud ettepanek väga väikeste erinevustega (*Tootsi küla hiljem Venemaale*) 16. novembril 1944 Eesti NSV ja Pihkva oblasti esindajate poolt allakirjutatud Eesti NSV territoriaalse, administratiivse ja majandusliku jaotamise kohta käivale aktile.²² Mattiseni (1993) arvates tähendas see, et Pihkva oblasti esindajatega oli saavutatud kompromiss, mis vajas Kremli heakskiitu. Autor on tuvastanud ka teise erinevuse: Perdaku küla on palvekirja järgi jäetud Eesti NSV-le, kuid 16. novembri aktis on see Perdakovo nime all välja toodud Vene NFSV-le minevate Saatse valla külade nimekirjas.²³

Akti juures on eraldi huvipakkuv selles esitatud Pihkva oblasti koosseisu üleantavate maade pindala täpsus²⁴: 1135,35 km², mis ei ole kooskõlas aktis oleva piirikirjelduse detailsusega ega autori poolt tehtud pindala mõõtmisega (1172 km²). Autori hinnangul on tarvilik aktis esitatud andmete täpsuse küsimust edasi uurida.

Pärast Eesti NSV territooriumi jaotava akti kinnitamist saatsid Järvesuu valla 9 küla (Kiisa, Jatsmanni (KNR: *Jatsmani*), Jaamiste (KNR: *Jaamistõ*), Lõpolje (KNR: *Lõpolja*), Suure- ja Väike-Põrste (KNR: mõl. *Põrstõ*), Võlaste (KNR: *Võõlastõ*), Jastrovo (KNR: *Jaastrova*) ja Kesksaare (KNR: *Serednä*) elanikud 17. detsembril 1944 Eesti NSV ÜNP-le palvekirja sooviga jääda Eesti NSV Järvesuu valla piiridesse.²⁵ Eesti NSV RKN aseesimees N. Andresen, viidates *direktiivsete organite seisukohtadele*, keeldus palvele vastu tulemast ja jättis seega üheksa valdavalt eestikeelset küla Vene NFSV koosseisu.²⁶

²¹ Dokumente Petseri- ja Virumaa jaotamise kohta. Akadeemia 1991, nr 9, lk 1953–1955

²² Dokumente Petseri- ja Virumaa jaotamise kohta. Akadeemia 1991, nr 8, lk 1737–1758.

²³ sealsamas, lk 1752

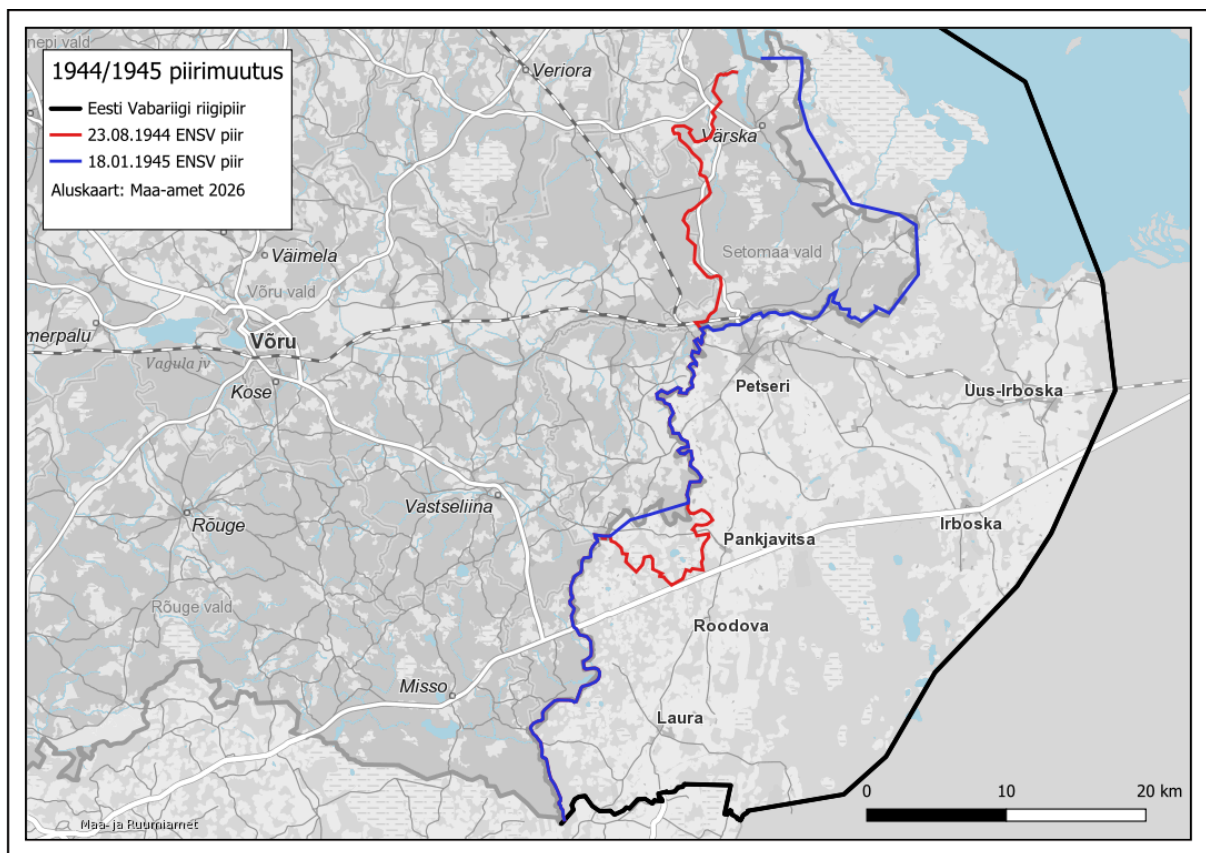
²⁴ sealsamas, lk 1758

²⁵ Dokumente Petseri- ja Virumaa jaotamise kohta. Akadeemia 1991, nr 9, lk 1961

²⁶ sealsamas, lk 1961–1962

Vormistamine

Eesti NSV ÜNP 18. jaanuari 1945 seadlusega *Eesti NSV Petseri maakonna likvideerimise ja endise Petseri maakonna valdade ja vallaosade Võru maakonnaga liitmise kohta*²⁷ viidi piiri muutmine Eesti NSV poolt formaalselt lõpule ning Petseri maakond lõpetas Eesti NSV koosseisus eksisteerimise. Petseri maakonna ülejäänud vallad ja vallaosad, mis ei läinud Pihkva kubermangu piiridesse, said osaks Võru maakonnast. Selles Eesti NSV seadluses kirjeldatakse võrreldes 16. novembri 1944 aktiga²⁸ piiri kulgemist üldsõnalisemalt, kuid valdavas osas võib autori hinnangul piiri kulgu kahe dokumendi vahel pidada samasuguseks, v.a. Perdaku küla osas, mis erinevalt aktist taas Eesti NSV koosseisu määrati (joonis 8).

Joonis 8. 23.08.1944 ja 18.01.1945 piiride võrdlus. Aluskaart: MaRu 2026.

Eesti NSV juhtkonna sekkumise tagajärjel saavutatud muudatused piiri kulgemises, mis ka seadluses kajastati, on etnilises mõttes eestlastele piiri esialgse 23. augusti seadlusega võrreldes soodsamaks muutnud, tuues autori mõõtmiste järgi Eesti NSV territooriumi hulka tagasi 194 km² eestikeelset maa-ala Värskä, Petseri ja Saatse vahel. Teisalt, ilmselt

²⁷ Eesti NSV teataja 1945, nr 5.

²⁸ Dokumente Petseri- ja Virumaa jaotamise kohta. Akadeemia 1991, nr 8, lk 1737– 1758.

kompromissina, on loovutatud Eesti NSV poolt veel 25 km² suurune segarahvastikuga piirkond Meremäe valla lõunaotsas Voronkino (seto: *Voronitsa*) küla ümbruses.

Piirikaart

Koos 16. novembri akti ja 18. jaanuari 1945 seadlusega pole teadaolevalt kaarte loodud. 8. armee topograafiateenistuse juhi Firasevitši kirjast J. Varesele 26. märtsist 1945 selgub, et aktis toodud piirikirjelduse üldsõnalisus ei ole võimaldanud selle kaardile kandmist.²⁹

Piirikaart on dateeritud 4. märtsiga 1946 – enam kui aasta pärast Petseri maakonda likvideeriva seadluse vastuvõtmist. On tõenäoline, et 1:500 000 mõõtkavas Punaarmee generaalseadluse kaardi põhjal loodud piirikaart³⁰, mille allkirjastas Eesti NSV ÜNP sekretär V. Telling, kuvab korraga nii 23. augusti 1944 kui 18. jaanuari 1945 piiri (joonis 9). Mõlemat piiri on kaardil tugevalt üldistatud.

Joonis 9. Punaarmee generaalseadluse piirikaart 1:500 000. Leht Псков. О-35-Г; 1946. Fragment. Allikas: RA, ERA.T-6.5.12 leht 2.

Arvestades, et rahvusarhiivis leidub ka teisi 4. märtsi 1946 dateeringuga kaardilehti – Haapsalu ja Tallinn³¹, mis kujutavad ka Eesti NSV siseseid administratiivpiire, võib arvata, et need kaardid koos moodustavad riigisiseseks kasutamiseks mõeldud komplekti. Seda toetab

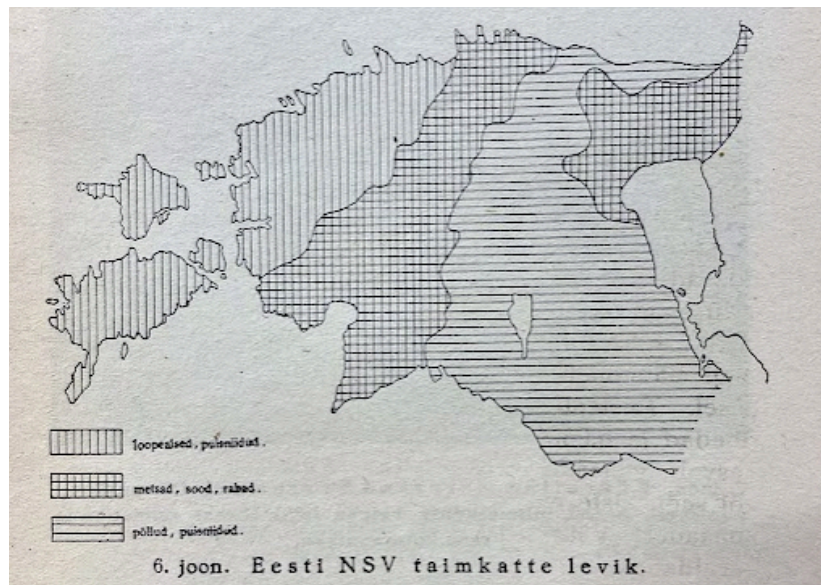
²⁹ RA, ERA.R-3.2s.11, lk 12

³⁰ RA, ERA.T-6.5.12

³¹ RA, ERA.T-6.5.5

ka Petserimaaga külgneva Abrene kujutamine veel Läti NSV piirides kaardilehel O-35-Г (Псков)³², kuigi see piirkond liideti Vene NFSV-ga 1944/1945 (Anderson, 1991). Vastasel juhul oleks see “viga” kaardil ilmselt käsitsi parandatud.

Piirimuudatuse järgse kaardimaterjali puudumine avalikust kasutusest on toonud kaasa ka olukorra, kus õpikutesse lisatud kaartidel (joonis 10) ei ole olnud võimalik Eesti NSV piiri Vene NFSV-ga selgelt näidata ei Kagu- ega ka Kirde-Eestis.

Joonis 10. Eesti NSV taimkatte levik. Allikas: Rägastik, 1945, lk 11.

Esimese piirimuudatuse kokkuvõte

Esimese, sõjaolukorras läbi viidud piirimuudatuse tagajärjel kaotas Eesti NSV valdava osa Petseri maakonna territooriumist, kui Moskva ettekirjutusel anti Vene NFSV-s äsja loodud Pihkva oblasti koosseisu suurem osa kunagise nelja Petserimaa valla territooriumist. Uus administratiivpiir Vene NFSV-ga lähtus varasemast Liivimaa ja Pihkva kubermangu vahelisest piirist.

Esialgse, 23. augusti 1944 NSV Liidu ÜNP seadlusega Pihkva oblastiga liidetud 1341 km² territooriumist saadi pärast Eesti NSV juhtkonna sekkumist osa tagasi. Eesti NSV juhtkond on sekkumisega püüdnud saavutada etnilise piiri kehtestamist ja selles ka läbirääkimiste käigus Vene NFSV-ga teatava piirini õnnestunud, kuid piirimuudatuse lõpetanud 18. jaanuari 1945 Eesti NSV ÜNP seadluse kinnitamise järgi kaotas Eesti NSV siiski kokku umbes 1172

³² RA, ERA.T-6.5.12, leht 2

km². Protsessi käigus ei arvestatud ka Järvesuu valla üheksa valdavalt eestikeelse küla elanike palvekirjaga jääda Eesti NSV koosseisu.

Sõjajärgsel segasel ajal ei ole suudetud veel määrata piir detailset kulgu, mistõttu piirikirjeldused on üldsõnalised, kohati vastukäivad ega ole võimaldanud ka topograafidel koostada korralikku piirikaarti, mis oleks avalikkusele Eesti NSV piiride kulgu täpselt näidanud.

Samuti on kogu protsess kulgenud juriidiliselt ebakorrektselt isegi Nõukogude Liidu enda õiguslikus raamistikus. Seetõttu on tõenäoline, et 1946. a esilekutsutud piirimuudatus pidi likvideerima 1944. ja 1945. aastate piirimuudatuse käigus jäänud seaduslikud ebakõlad.

3.2 Teine piirimuudatus (1946)

Eellugu

Arvestades, et pärast 23. augusti ja 24. novembri 1944. aasta Nõukogude Liidu ÜNP seadluseid tehtud muudatused administratiivpiiril olid Nõukogude Liidu Ülemnõukogus kinnitamata, alustati 1946. aastal Vene NFSV poolel taaskord piiri kooskõlastamisega, soovides läbi selle varasemaid muudatusi seadustada, sest 1944/1945. a kehtestatud piiritehing oli teostatud *rohmakalt* (Kornel, 1991a) ning vastuolus nii Eesti NSV kui Nõukogude Liidu konstitutsiooniga (Mattisen, 1993).

Muutused algavad

Varaseimaks juriidiliseks aktiks seoses 1946. aastal toimunud administratiivpiiri muudatustega on 27. augusti 1946 Vene NFSV ÜNP seadlus.³³ See sisaldab viiteid Nõukogude Liidu ÜNP 23. augusti ja 24. novembri 1944 seadlustele, millest viimane käib Narva jõe taguste alade kohta, ning selles seadluses antakse uus Vene NFSV ja Eesti NSV maismaapiiri kirjeldus Soome lahest kuni Läti NSV piirini.³⁴

1. oktoobril 1946 saatis Vene NFSV ÜNP Eesti NSV ÜNP-le kinnitamiseks piiri kehtestamise projekti³⁵, milles sisalduv piirikirjeldus on identne 27. augusti seadlusega. Eesti NSV ÜNP on omakorda Vene NFSV projektist sõna-sõnalt kopeerinud piirikirjelduse ning võtnud selle vastu osana 3. oktoobri 1946. a otsusest *Eesti NSV ja VNFSV vahelise piiri kindlaksmääramise kohta*.³⁶ Kornel (1991a) juhib tähelepanu, et ülemnõukogu presiidiumi istung toimus alles 8. oktoobril, mistõttu tehti 3. oktoobri otsus kas ringkirja teel või informeeriti pärast J. Varese poolset allkirjastamist teisi presiidiumi liikmeid tagantjärele. Samuti on 3. oktoobri otsus salastatud (Kornel, 1991a).

Piirikaart

Moskvast 1. oktoobril saadetud eelnõuga on olnud kaasas ka kolm kaarti, millest kaks tuli eelnõu kinnitamise järel tagastada.³⁷ On tõenäoline, et üks saadetud kaartidest on hoiul

³³Указ Президиума ВС РСФСР от 27.08.1946.

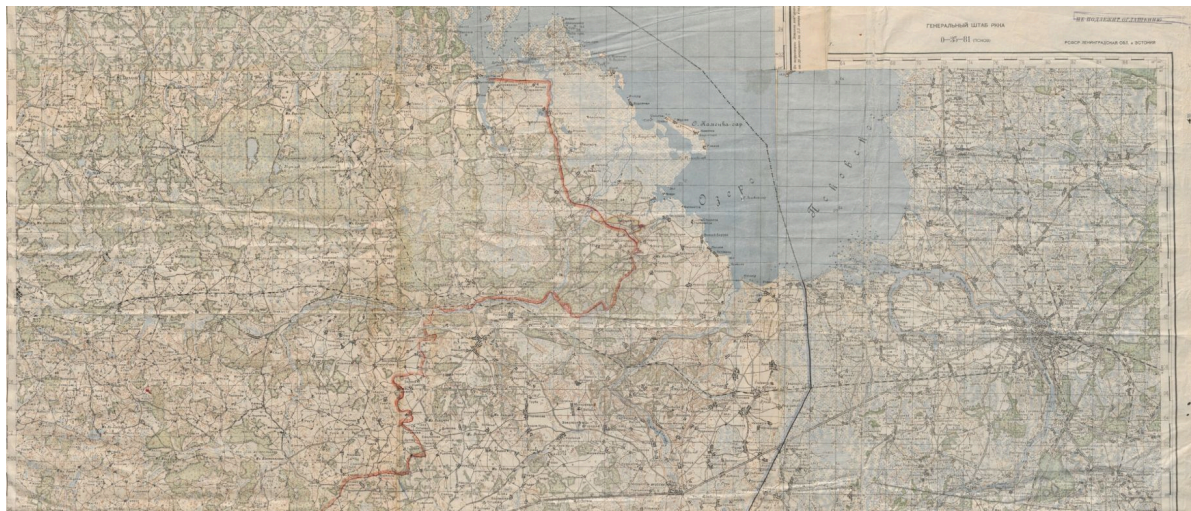
³⁴ RA, ERA.R-3.3.639, lk 4-5

³⁵ sealsamas, lk 1-3

³⁶ sealsamas, lk 12-13

³⁷ sealsamas, lk 1

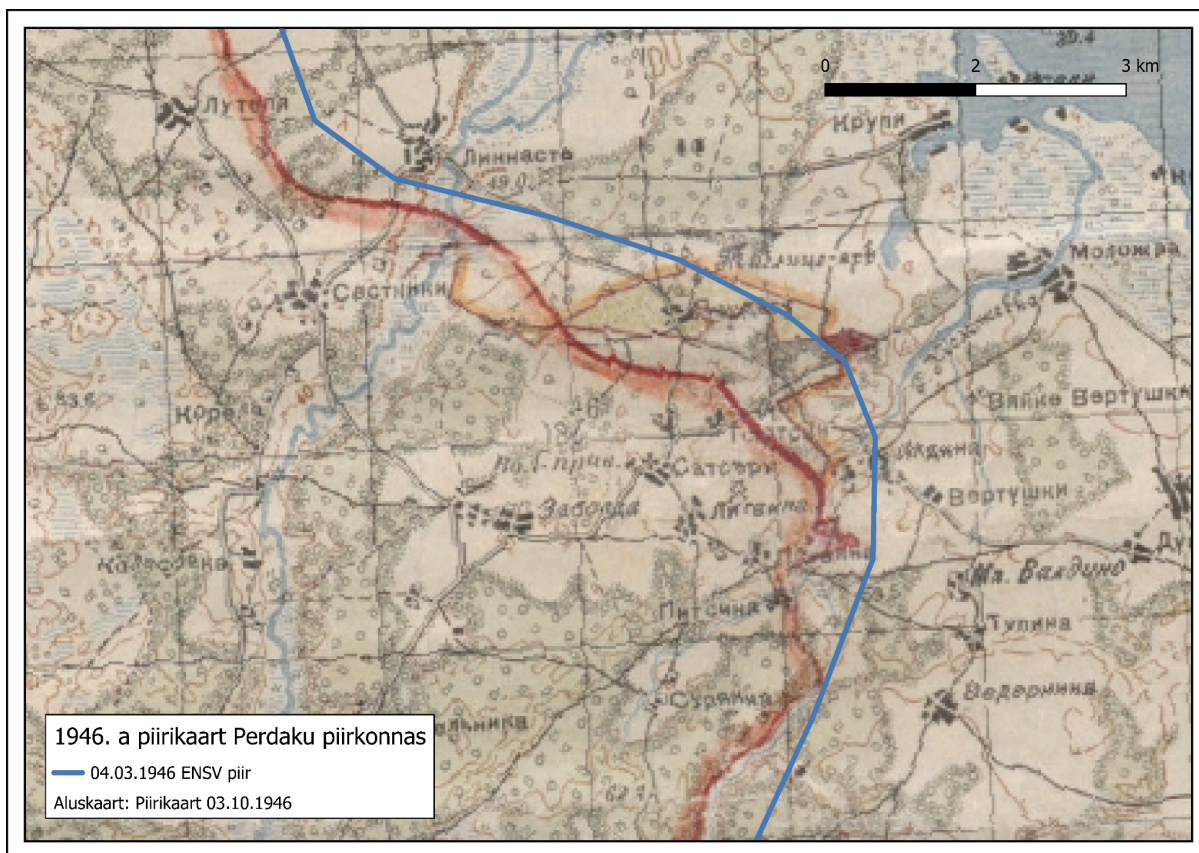
rahvusarhiivis säilikuna *Eesti NSV ja Vene NFSV piirikaart*.³⁸ Sellele Punaarmee kindralstaabi kaardile on käsitsi kantud Eesti NSV ja Vene NFSV piirijoon, mis võrreldes 23. augusti 1944. a kaardiga on detailsem, aga siiski üldistatud ja ebaühtlase kvaliteediga (joonis 11). T. Raidi hinnangul oli see joonistatud kellegi asjasse mittepuutuva isiku poolt ning *looduses tehtud täpsustusi piiride osas nad ei omanud* (kirjavahetus 04.03.2026).

Joonis 11. Eesti NSV ja Vene NFSV piirikaart, 03.10.1946. 1:100 000. Fragment. Allikas: RA, ERA.T-6.5.10.

Huvitava nüansina rõhutatakse kaardil pliiatsitäiendustega Eesti ja Venemaa vahelist Tartu rahulepingu järgset piiri, andmata seejuures selgitusi esiletoomise põhjuse osas. Eraldi pakuvad konkreetse kaardi juures huvi ka käsitsi tehtud parandused Perdaku külas (joonis 12), mis on võrreldavad 9. septembri 1957. aasta seadluse järgse majandipiiridest lähtuva administratiivpiiriga (vt *pt 3. Muutused algavad*).

³⁸ RA, ERA.T-6.5.10

Joonis 12. 03.10.1946 ja 04.03.1946 piiride võrdlus Perdaku piirkonnas. Fragment. Allikas: RA, ERA.T-6.5.10.

Kuna kolhoos Zarja, mille piiride muutmisega tehtud parandused on seotud, loodi alles 1949. aastal³⁹, peab autor tõenäoliseks, et need parandused lisati kaardile pärast 1946. aastat seoses 1957. aasta piirimuudatustega. Seetõttu ei olnud need tõenäoliselt kajastatud ka Moskvast saadetud originaalversioonil.

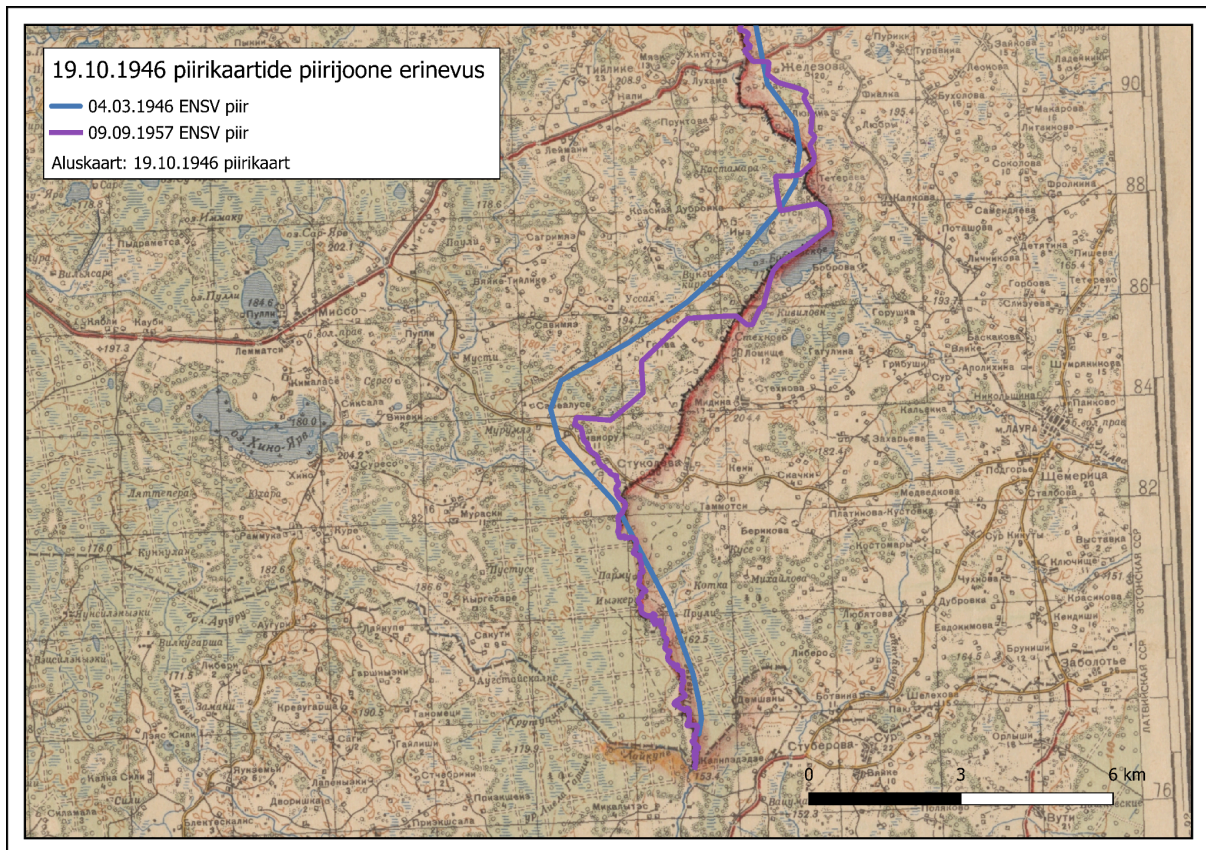
Piiri vormistamine

Eesti NSV ja Vene NFSV ÜNP esildiste alusel kinnitas NSV Liidu ÜN piirimuudatused 19. oktoobril 1946 ukaasiga *Eesti NSV ja VNFSV vahelise piiri muutmise kohta* (Kornel, 1991a; Potter, 2005a). Samal päeval kehtestati ukaas ka Läti NSV piiri kohta.⁴⁰ Kornel (1991a) vaatab 1946. a piiritehingut juriidiliselt osana 1944. a alanud piirimuudatusest.

³⁹ RA, VAMA.P-238.1.6

⁴⁰ Vastava Läti NSV kohta käiva ukaasi olemasolule viitab Läti konstitutsioonikohtu kohtuniku K. Krūma eriarvamus asjas nr 2007-10-0102. (https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2007/04/2007-10-0102_Atseviskas_domas_ENG.pdf). Autoril ei ole õnnestunud leida ei Eesti NSV ega Läti NSV ukaasi originaaldokumente.

19. oktoobri 1946 piiri seisu kajastav kaartide komplekt 12 lehel anti välja Lätis 15. oktoobril 1947⁴¹; alusena on kasutatud Punaarmee topograafilist kaarti mõõtkavas 1:100 000, millest kolm lehte katavad kagupiiri. Neile kaartidele käsitsi joonestatud kagupiir on suuresti võrreldav 03.10.1946 piirikaardiga, aga siiski mõne erisusega, mille põhjused ei ole teada (joonis 13).

Joonis 13. Läti NSV-s 19.10.1946 välja antud piirikaardi võrdlus 04.03.1946 ja 09.09.1957 piirijoontega. Fragment. Allikas: RA, ERA.T-6.5.9.

Teise piirimuudatuse kokkuvõte

Võrreldes esimese piirimuudatusega ei täpsustanud 1946. a sügisel vastu võetud juriidilised aktid piiri kulgemist märkimisväärselt. Tõenäoliselt kutsus NSV Liit piirimuudatuse ellu vaid 1944/1945. a kehtestatud piirile seadusliku kinnituse andmiseks, mis on omapärane, kuna see otsus kuulutati Eesti NSV-s salajaseks.

Jätkuvalt on piiri kujutamine kaartidel tugevalt üldistatud ning leidub lahknevusi erinevate piirikaartide versioonide vahel, mis ei anna võimalust mõõta 1946. a piirimuudatuse mõju

⁴¹ RA, ERA.T-6.5.9

Eesti NSV territooriumi suuruse muutusele. Tähelepanu väärib Perdaku küla järjekordne sattumine eelmise muudatusega võrreldes teisel poole piiri, sel korral Vene NFSV-sse.

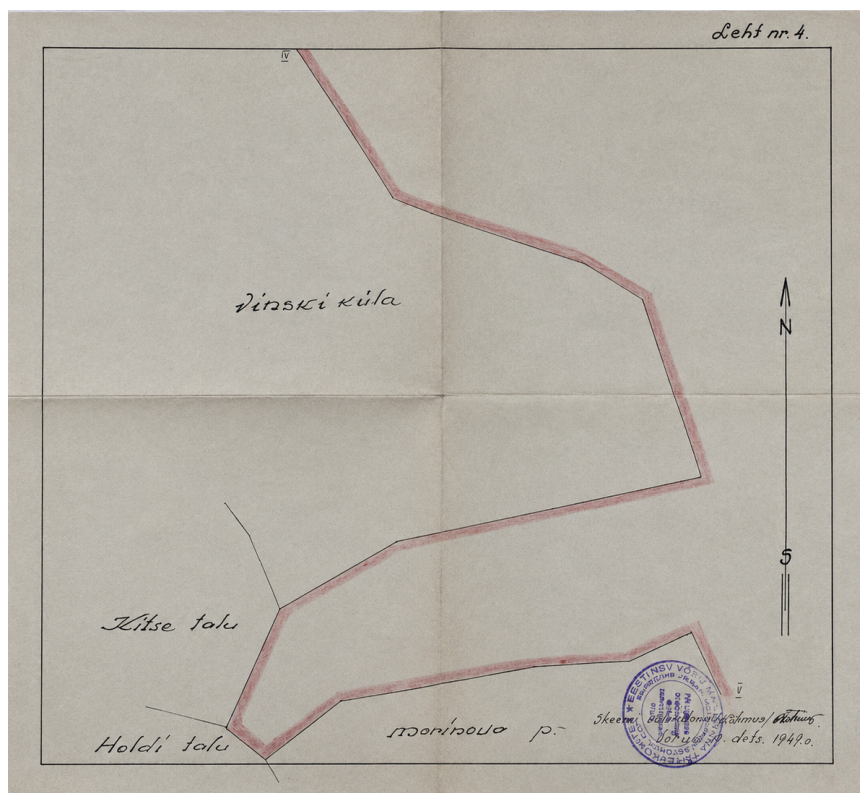
1946. aasta piirimuutus kujunes seega üleminekuetapiks sõjajärgse esialgse uue administratiivpiiri ning 1957. aastal fikseeritud halduspiiri vahel.

3.3 Kolmas piirimuudatus (1957)

Eellugu

1947. aastal loodi Eesti NSV-s esimene kolhoos ning 1949. aastal algas maapiirkondades suuremahuline ühismajandite loomine (Eesti NSV põllumajanduse..., 1978). 1949. aastal loodi ka esimesed kolhoosid uuritavas piirkonnas.⁴² Majandid olid kohapealse elu olulised korraldajad ning mõjutasid oma maakasutuse kaudu ka kohalikke piire (Uuet, 2002), mistõttu tõusetus piiräärsete majandite loomise järel ka administratiivpiiri täpse kulgemise küsimus.

Juba 1949. aastal koostas Võru maakonna Täitevkomitee Põllumajandusosakond külamaade planeerimisplaanide alusel täpsed piiriskeemid (joonis 14) lõigul Piusa jõest kuni Miikse oja⁴³, fikseerides Eesti NSV ja Vene NFSV halduspiiri sel lõigul varasemal Meremäe ja Petseri valla piiril umbes 40 km ulatuses.⁴⁴

Joonis 14. ENSV Võru maakonna ja Pihkva oblasti vahelise piiri skeem Vinski ja Koteljovo külade juures (1949). Allikas: RA, ERA.R-3.3.237, leht nr 4.⁴⁵

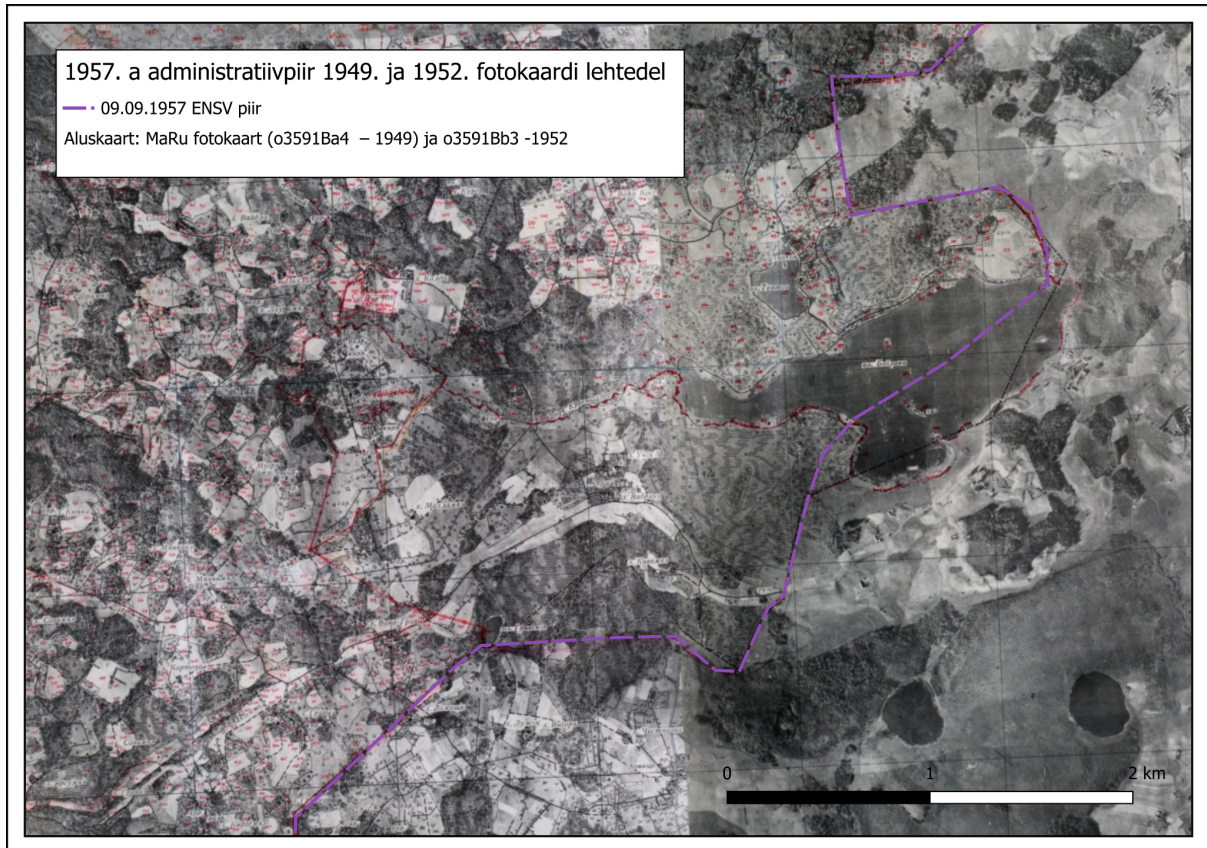
⁴² RA, VAMA.P-238.1.6

⁴³ RA, ERA.R-3.3.237.

⁴⁴ Allikas: autoripoolne võrdlus kihtide skeemiline 10T (1931-1944) ja piiriskeemid (RA, ERA.R-3.3.237) põhjal.

⁴⁵ Kaardil silmatorkavale piirilõigule viitamisel kasutatakse piiril töötavate inimeste poolt objekti kujule vihjavaid obstsõnseid nimetusi (02.05.2026 suulistel andmetel)

Küllaltki täpne administratiivpiir on leitav ka sotsialistlikuks maareformiks (Potter, 2005b) koostatud fotokaartidelt⁴⁶, mis kagupiiri lõigul on MaRu poolt dateeritud vahemikku 1949 kuni 1955. Fotokaartidel on trükituna piiri tööversioon ning koos muu maakorraldusliku infoga näha ka käsitsi täpsustatud piir (joonis 15), mis on samuti valdavalt sarnane kunagistele vallapiiridele ja hilisemale 1957. a administratiivpiirile.

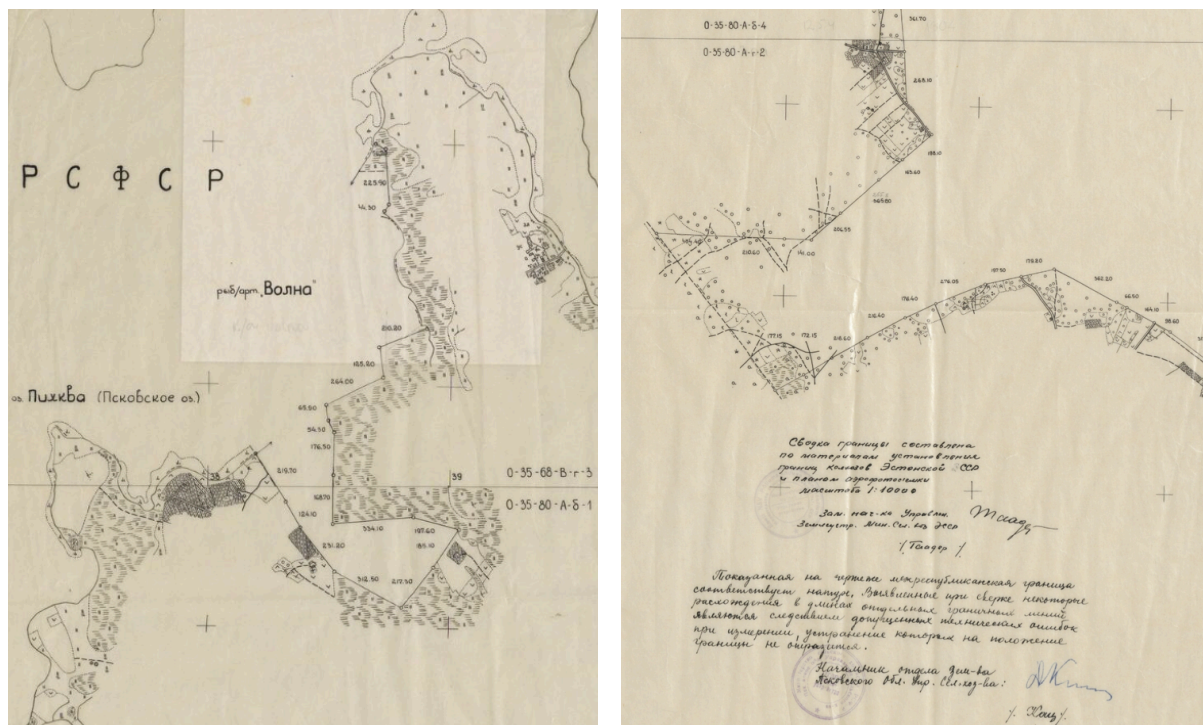

Joonis 15. Eesti NSV ja Vene NFSV administratiivpiir 1950. aastate alguse fotokaartidel. Fragment. Allikas: MaRu WMS kiht *fotoplaan o10 Lina 1*, ruudud o3591Bb3 (1952) ja o3591Ba4 (1949).

Fotokaartide põhjal on koostatud ka rahvusarhiivist leitav säilik *Eesti NSV ja Vene NFSV piirikaart (1:10 000)*⁴⁷, mis katab kagupiiri terves ulatuses. Eestikeelseid lehti on seitse ning venekeelseid 13. Skeemi lehtedel (joonis 16) võib ka näha mitmete 1957. aasta otsusega kinnitatud ja tänapäevalgi tuntud piirilõikude, nn Tupka eksklaavi ja Saatse saapa piire äratuntaval kujul.

⁴⁶ MaRu WMS kiht *fotoplaan o10 Lina 1*

⁴⁷ RA, ERA.T-6.5.11 leht 1 kuni RA, ERA.T-6.5.11 leht 7.

Joonis 16. Tupka eksklaav (vasakul) ja Saatse saabas (paremal) Eesti NSV ja Vene NFSV 1:10 000 piirikaardil. Fragmentid. Allikas: RA, ERA.T-6.5.11, leht nr 1.

Kuigi säilikul puudub konkreetne dateering, hindab autor skeemide koostamise ajaks 1953–1956, lähtudes fotokaartide dateeringutest ning leht nr 13 käsikirjalistest täiendustest. Need skeemid olid autori hinnangul aluseks lõplikule Eesti NSV ja Vene NFSV vahelist administratiivpiiri muutvale otsusele ja 1:100 000 piirikaardile⁴⁸.

Muutused algavad

Varaseim dokumentaalne viide piiri muutmisele seotud toimingutele on leitav Räpina rajoonis Saatses asunud kolhoosi Zarja 12. oktoobri 1952 üldkoosoleku protokollist (vt lisa 2), milles arutatakse võimalusi territooriumide vahetamiseks Petseri rajooni kolhoosidega.⁴⁹

Sellel üldkoosolekul arutati päevakorrapunkti *Kolhoosi ringpiiride kinnitamine*. Räpina rajooni vanem-maakorraldaja sm Jõks kandis ette *artelli maakasutuse välispiiride ja suuruse kindlaksmääramise projekti*⁵⁰, mis nägi riigisestest piirimuudatuste kõrval ette ka maadevahetuse Petseri rajooniga, üleandmise tähtajaga 1. jaanuar 1953. Selle järgi oleks

⁴⁸ RA, ERA.T-6.5.13

⁴⁹ RA, VAMA.P-238.1.20, lk 52-53

⁵⁰ sealsamas, lk 52-53

kolhoos Zarja maafondist antud Petseri rajooni majanditele 33,43 ha ning Petseri rajoonilt saadud vastu 212,17 ha maad kahes lahustükis.⁵¹

Joonis 17. Perdaku piirkonna kolhooside maavahetuse skeem, 1:10 000 (1956). Kaardil on kujutatud kehtestatud piir Eesti NSV ja Vene NFSV vahel, tegeliku maakasutuse piir ning kavandatav uus piir koos mõlemale liiduvabariigile lisatavate maatükkidega. Allikas: RA, ERA.R-3.3.3244, lk 48.

Seoses Petseri rajooni majandi Krasnaja Znamja nõudega lisada tehingu tasakaalustamiseks lisaks 33,43 hektarile veel 60 ha kolhoos Zarja maad, otsustas kolhoos Zarja üldkoosolek loobuda ühest lahustustükist – 105,85 hektarist Gorodištše külas –, nii et Petseri rajoonist Eesti NSV-le antav territoorium kahanes lõpuks 106,32 hektarini (joonis 17), (vt pt 3.4).

⁵¹ RA, VAMA.P-238.1.20, lk 52-53

Piiri vormistamine

Majanditevahelistele kokkulepetele järgnes mitmeaastane kooskõlastusprotsess⁵², millest võtsid osa Eesti NSV Ministrite Nõukogu Asjadevalitsus, Rápina rajooni TSN täitevkomitee, Petseri rajooni Täitevkomitee ja Pihkva oblasti TSN Täitevkomitee ning samuti Eesti NSV Põllumajanduse ministeerium. Kooskõlastusringi järel tegi Eesti NSV ÜNP piiri muutmise ettepaneku Vene NFSV ÜNP-le 29. aprillil 1957. aastal⁵³, millega Vene NFSV ÜNP 17. juulil nõustus.⁵⁴ 9. septembril kinnitas Eesti NSV ÜNP muutuse omakorda.⁵⁵ Lõplikult kiideti piirimuudatus heaks 31. oktoobril 1957 välja antud NSV Liidu ÜNP seadlusega *Eesti NSV ja Vene NFSV piiri osalisest muutmisest*.⁵⁶

Maakorraldusprojekt ja ametkondadevaheline kooskõlastamine keskendusid peamiselt Perdaku piirkonna maa-alade vahetamisele. Seadlus ja sellega kaasas käiv piirikirjeldus hõlmavad aga tervet kagupiiri. Eraldi tuuakse seadluses välja viis vahetatavat asustatud punkti – Vene NFSV-le Rápina rajooni idaosast üle antavad kolm asustatud punkti: *Malaja Kuliska* (seto: *Väiko-Kuuliska*), *Kljutši* ja *Tamme* ning Petseri rajoonist Eesti NSV koosseisu vastu antavad kaks asustatud punkti: *Podmotšilje* (KNR: Podmotsa) ja *Perdagu* (KNR: *Perdaku*)⁵⁷ (joonis 18).

Põhjust, miks enne 1957. aasta mai dateeringuga Eesti NSV ÜNP otsuse projekti⁵⁸ puuduvad viited teiste piirimuudatuse käigus mõjutatud asulatega seotud kooskõlastustele või muudatustele teistes piirilõikudes, tuleb autori hinnangul uurida käsitletava piirkonna majandite loomist käsitlevatest allikatest.

⁵² RA, ERA.R-3.3.3244, lk 17-21

⁵³ RA, VAMA.P-238.1.20, lk 12

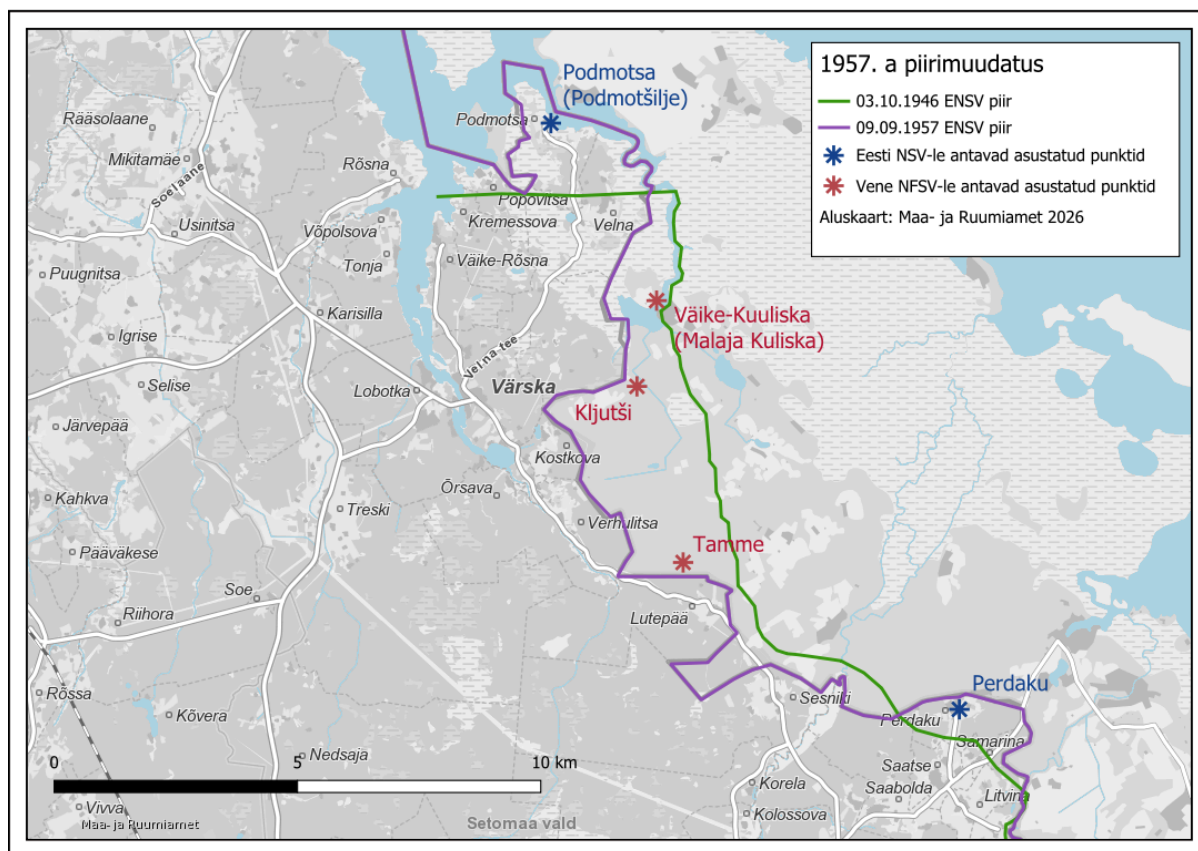
⁵⁴ sealsamas, lk 50

⁵⁵ sealsamas, lk 1

⁵⁶ RA, ERA.R-3.3.3244, lk 56.

⁵⁷ sealsamas, lk 1

⁵⁸ sealsamas, lk 14

Joonis 18. 1957. a piir võrreldes 1946. a piiriga. Seadlusega vahetasid liiduvabariiki viis asustatud punkti: Vene NFSV-le läksid Malaja Kuliska, Kljutsi ja Tamme; Eesti NSV-le Podmotsilje ja Perdagu. Aluskaart: MaRu 2026.

Eesti NSV ÜNP otsuse materjalides tõdesid Räpina rajooni täitevkomitee vanem-maakorraldaja E. Jõks ja Petseri rajooni täitevkomitee vanem-maakorraldaja K. Šikov, et *ülejäänud lõikudel jääb vabariigi piir samaks*.⁵⁹ Lähtudes 1949. a koostatud piiriskeemidest ning päriselulisest näitest – 1946. a muudatuse järgi kartograafiliselt Eesti NSV piiridesse jäänud Palo talu elanikud sunniti 1953. aastal valima, kas liitutakse Vene NFSV kolhoosiga või lahkutakse talust (L. Järveoja, suulised andmed, 02.03.2026) – järeldub autori hinnangul, et piirimuutused olid kohalikul tasandil majandite maakasutuse alusel praktikas rakendatud juba enne piiri ametlikku kinnitamist 1957. aastal.

Piirikaart

9. septembri 1957 otsuses viidatakse ka 1:100 000 mõõtkavas kaardile ning on tõenäoline, et selle puhul on tegemist rahvusarhiivi säilikuga *Pihkva oblasti ja Eesti NSV piirikaart (1:100 000)*.⁶⁰ See kaart (joonis 19) sobib nii dateeringu, pitsatijäljendite kui allajoonitult välja

⁵⁹ RA, ERA.R-3.3.3244, lk 56

⁶⁰ RA, ERA.T-6.5.13

toodud vahetatud asulate kujutamise tõttu. Varasemate piirikaartidega võrreldes on kaardile käsitsi kantud piir oluliselt konkreetsem.

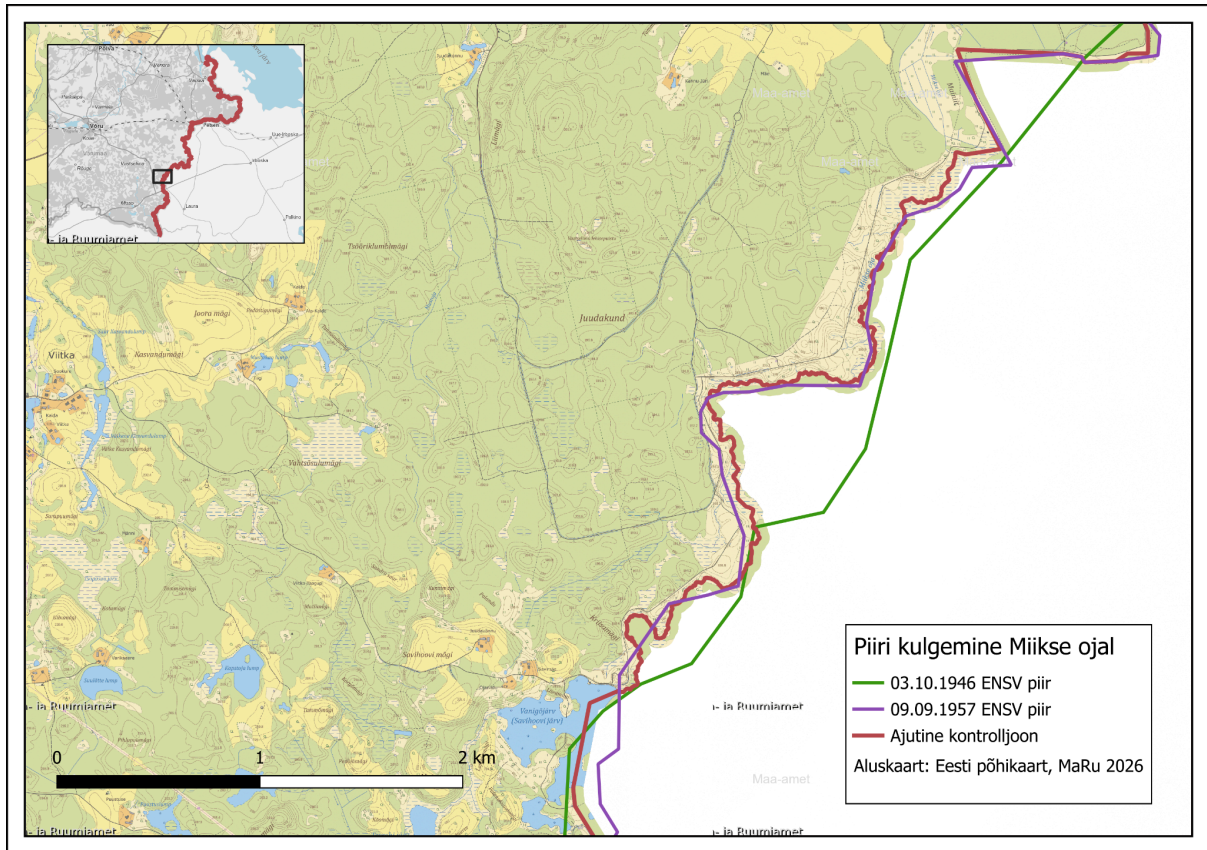
Joonis 19. Pihkva oblasti ja Eesti NSV piirikaart (1:100 000), 1952–1957. Fragment. Allikas: RA, ERA.T-6.5.13.

Märkimisväärne on, et antud kaardil on rõhutatud trükitud ning käsitsi lisatud uue piiri erinevust, kuid topograafilisele kaardile trükitud piir ei ole teadaolevalt kunagi ametlikult kehtinud. Võrreldes 1946. aasta piirikaartidega^{61,62}, peab autor trükitud piiri käsitlemist eelnevalt kehtinud piirina kaardi koostaja eksituseks.

Piiri teistel lõikudel, mida 1957. aasta otsuses eraldi mainitud ei ole, leiab 1946. aastaga võrreldes samuti mitmeid lahknevusi. Erinevuste põhjus võib lähtuda nii 1946. aasta ebatäpsest kartograafilisest tööst (kirjavahetus T. Raidiga, 04.03.2026) kui ka talude ja külade juba varasemast liitmisest Eesti NSV või Vene NFSV majanditega. T. Raidi (2008) sõnul on Miikse oja piirilõigu piirijoone järjepidevus 800-aastane – kohalike jaoks on sel lõigul piir alati mööda oja kulgenud sõltumata kaardil kujutatust (joonis 20), mis toetab eespool käsitletud piirikaartide kvaliteediküsimust.

⁶¹ ERA.T-6.5.10

⁶² ERA.T-6.5.9

Joonis 20. Mäike oja piirilõik, mille piirijoone järjepidevus ulatub T. Raidi (2008) hinnangul 800 aasta taha. Aluskaart: MaRu 2026.

Kolmanda piirimuudatuse kokkuvõte

1957. aasta piirimuutus fikseeris majandite maakorralduse reformiga kujunenud majandipiirid kahe Nõukogude Liidu vabariigi administratiivpiirina. See kinnitas majandite keskset rolli mitte ainult kohaliku elu korraldamisel, vaid ka laiemalt riigi tasandil kuni piiride kujundamiseni välja, mis on kooskõlas ka 1954. a haldusreformi kohta käiva infoga.

Eluliste näidete ning mitmeid aastaid enne otsuse jõustumist valminud piiriskeemide järgi võib väita, et praktikas rakendati uut halduspiiri kohalikul tasandil majandite maakasutuses juba enne selle ametlikku kinnitamist 1957. aastal. Märkimisväärne on, et Võru maakonna Täitevkomitee koostas juba 1949. aastal täpsed piiriskeemid umbes 40 km pikkusel lõigul Piusa jõest kuni Mäike ojani, fikseerides piiri varasemal vallapiiril, üle kaheksa aasta enne piiri ametlikku kinnitamist. T. Raidi (2008) viide Mäike oja piirilõigu 800-aastasele järjepidevusele – kohalike jaoks on sel lõigul piir alati mööda oja kulgenud sõltumata kaardil kujutatust – annab täiendava kinnituse, et sellel lõigul oli piiri kulg juba ammu enne 1957. aastat kohalikele selge.

Kolmas piirimuutus oli eelnevatest sisult juba oluliselt konkreetsem ning toetatud rohkema tänaseks säilinud kartograafilise materjali poolest. Samas ei võimalda otsusega seotud arhiividokumendid selgitada teiste piirilõikude muutuste põhjuseid samaväärselt Perdaku piirkonnaga. Ebaselgeks jääb ka see, miks toodi otsuses välja ainult nimetatud asustatud punktid.

Viimase piirimuudatuse käigus toimunud maadevahetuse tulemusel vähenes Eesti NSV territoorium veelgi, nii et võrreldes 18. jaanuari 1945. aasta piiridega pidi Eesti NSV veel ära andma umbes 12 km² suuruse territooriumi. Seega on autori mõõtmise järgi Eesti NSV piiridesse jäänud 401 km² kunagisest Petserimaast ning 1184 km² on läinud Vene NFSV territooriumile.

Etnograafiliselt ei ole viimane piirimuudatus eesti- ja setokeelse rahvastiku olukorda parandanud, arvestades, et Eesti NSV koosseisu tulnud Podmotsa ja Perdaku kõrval on vahetult piiri lähedal asuvate Järvesuu valla eestikeelsete külade territoorium nüüd täielikult Vene NFSV külge liidetud.

3.4 Saatse saabas

Eesti-Vene piiri üks enim kõneainet pakkunud lõikudest on nn Saatse saabas – Vene Föderatsiooni kontrollitav ala, mis lõikub Lutepää ja Sesniki külade vahel saapakujuliselt Eesti Vabariigi kontrollitava territooriumi sisse (joonis 21). Sopistusi kontrolljoonel on teisigi, nt Tupka eksklaav Pihkva järve ääres või nimetu Eesti piiridesse lõikuv, endise Koteljovo küla maatükk Vinski ja Marinova külade vahel Meremäe külast idas (vt joonis 14), aga ükski teine neist ei ole saanud Saatse saapaga võrreldavat tähelepanu.

Joonis 21. Vaade Saatse saapale Värskä-Ulitina teelt Sesniki külas Setomaa vallas. Saabast läbiv teelõik on täielikult blokeeritud. Autori foto 02.05.2026.

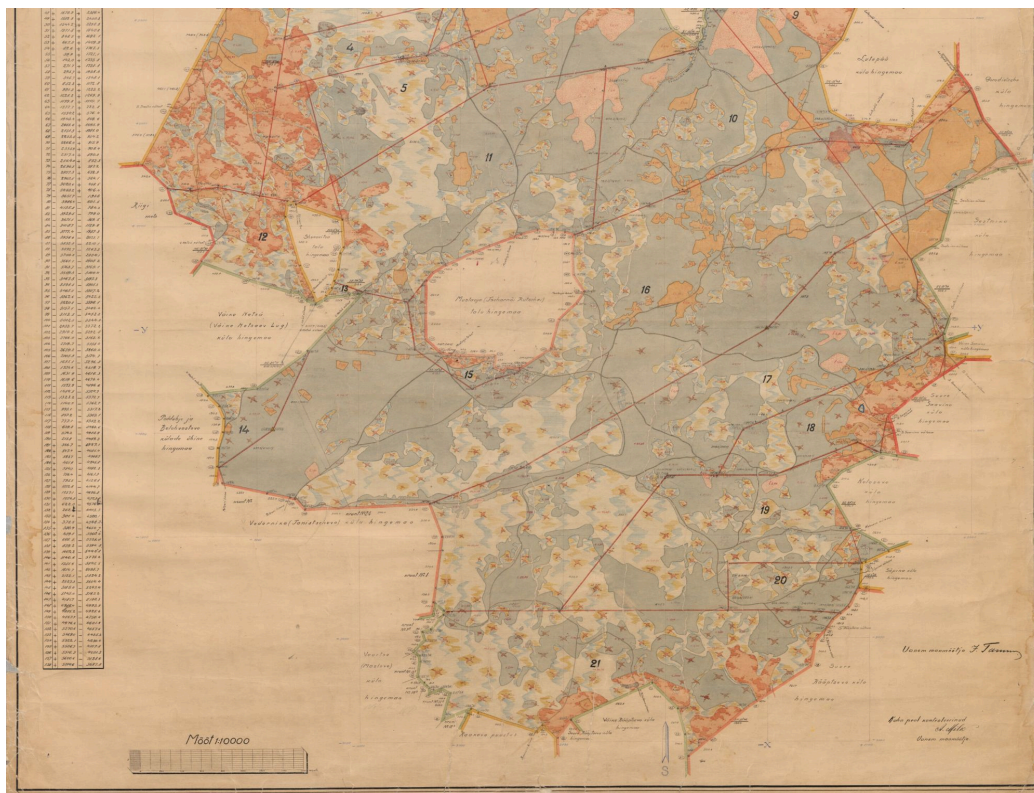
Põhjuse tähelepanuks annab Värskä-Ulitina maantee nr 18178 kui piirkonna ainsa, vallakeskust Värskat ja Saatse piirkonna külasid ühendava maantee kulgemine umbes 870 m ulatuses Vene Föderatsiooni kontrollitaval territooriumil, mistõttu kohalikud elanikud on pidanud taasiseseisvumise järgselt läbima vallakeskusesse sõiduks võõrriigi kontrollitavat territooriumi.

Läbi Venemaa kontrollitava ala kulgev, kuid Eesti asulaid ühendav tee on olnud pikalt isevärki vaatamisväärsuseks (Eesti idapiiril..., 2025), millel liiklemist reguleeris 2003. aastal Eesti ja Venemaa esindajate vahel sõlmitud protokoll (Seadusemuudatuse korral..., 2025).

Alates 10. oktoobril 2025 relvastatud vene sõduritega toimunud intsidendist (Lillemäe, 2025) on sellest saanud julgeolekuküsimus, mis on leidnud kajastamist teede sulgemise (Pulk ja Martin, 2025) ja nende ehituse (Mõttus, 2026), piirkonna elektriga varustatuse (Pullerits, 2025) kui piirijoone just selliseks kujunemise põhjuste tõttu (Pae, 2026).

Saatse saapa kujunemine ja kujutamine

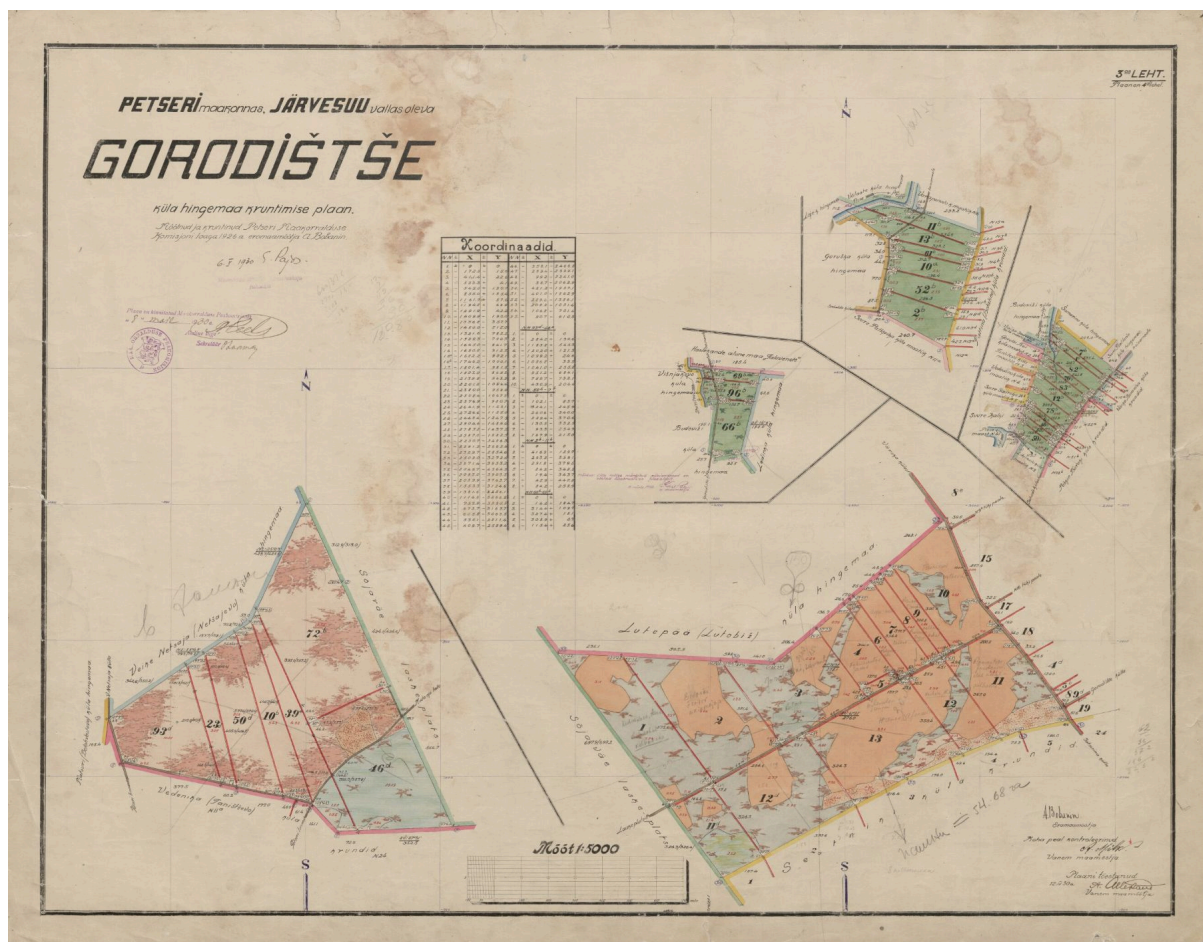
Kronoloogiliselt leiab Saatse saapa rahvusarhiivi kartograafiliste materjalide seast esmakordselt 1921–1924 koostatud säilikust *Petseri maakonnas, Satserinna ja Järvesuu valdades oleva Suure Trestki ja teiste 17 küla ühise palu jagamise plaan*⁶³, kus see on näha Gorodištše (seto: *Korodissa*) külale välja mõõdetud 989,07 ha suuruse maatüki nr 16 osana (joonis 22).

Joonis 22. Petseri maakonna Satserinna ja Järvesuu valdade ühise palu jagamise plaan, millel on esmakordselt näha Saatse saapa alal asuv Gorodištše küla maatükk nr 16. 1:10 000. (1927). Allikas: RA, ERA.T-3.24.1860.

⁶³ ERA.T-3.24.1860

1926. a on toimunud külale välja mõõdetud hingemaa kruntimine⁶⁴, kuid varasemast pea tuhandest Gorodištše külale ühisest palust jaotatud hektarist on 1925. aastal võõrandatud Sõjamineisteriumi poolt laske- ja laagriplatsi jaoks kolmveerand⁶⁵, v.a tüki nr 16 edela- ja kirdeosad. Umbes 100 ha suurusest kirdeosast ongi moodustunud nn saabas, mis on mõõdetud ja krunditud Petseri maakorralduse komisjoni poolt 13-ks osaks (joonis 23). Tegemist on olnud valdavalt väheviljakast põllu- ja kanarbikulisest karjamaast koosneva alaga.⁶⁶

Joonis 23. Gorodištše küla hingemaa kruntimisplaan, leht nr. 3, millel on näha Saatse saapa alal asuva tüki nr 16 kirdeosa jagamine 13-ks krundiks. 1:5000. (1927). Allikas: RA, ERA.T-3.16.645.

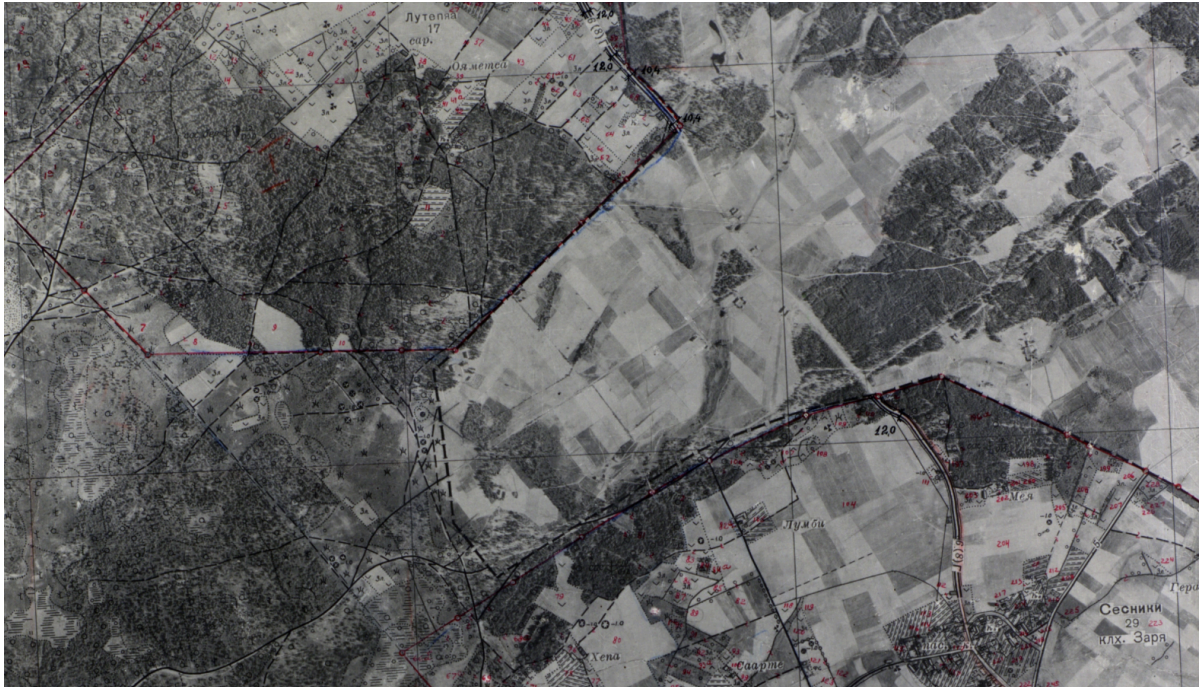
Saatse saabas on näha venekeelse kiiluna eestlaste külade vahel (joonis 24) ka E. Markuse poolt rahvaloenduse andmete ja 1933–1934 välitöödel põhjal koostatud Petserimaa rahvuste kaardil.⁶⁷

⁶⁴ RA, ERA.T-3.16.645

⁶⁵ RA, ERA.31.3.3028

⁶⁶ sealsamas, lk 4

⁶⁷ RA, ERA.T-6.1.172

Joonis 25. 1953. a fotokaardil on Saatse saabas äratuntav lõuna ja põhja poolt Eesti NSV majandite ning läänest laskeplatsi poolt piiratud. Trükitud piir näitab läänepiiri tööversiooni. Allikas: MaRu WMS kiht *fotoplaan o10 Lina 1*.

Kartograafilise materjali kõrval saab Saatse saapa kujunemise kohta infot ka mälestustest: 1949. a sügisel on Tartu Ülikooli geograafia kateedri juhataja Endel Varepi ülesandel käinud piiri kulgemist kaardistamas Petserimaalt pärit geograafitudeng Ilja Kala, kes sõitis jalgrattal läbi terve kagupiiri lõunast põhja ning tuvastas Sesniki-Lutepää vahemikus piirijoone järsu pöörde *jänesehaagina* edelasse ehk Saatse saapa (Kala, 2006).

Saatse saabas piirimuutuste kontekstis

Kuigi juriidiliselt kinnitati Eesti NSV ja Pihkva oblasti vaheline piir 1957. aastal pärast umbes 5-aastast kooskõlastamist⁷⁰, võib juba 1955. a avalikuks kasutamiseks mõeldud Eesti NSV administratiivse jaotuse kaardilt⁷¹ leida äratuntavana Saatse saapa (joonis 26), mille põhjal võib eeldada, et kokkulepe piiri fikseerimiseks antud joonel ootas kaardi publitseerimise hetkel 1955. a vaid kõrgemate ametkondade lõplikku kinnitust.

⁷⁰ RA, ERA.R-3.3.3244

⁷¹ Eesti NSV administratiivne jaotus, 1:600 000. 1955.

Joonis 26. Saatse saabas 1955. aasta Eesti NSV administratiivse jaotuse kaardil (1:600 000) – kaks aastat enne piiri ametlikku kinnitamist juba äratuntaval kujul. Fragment. Allikas: Eesti Rahvusraamatukogu.

Kui 1957. a Eesti NSV ja Vene NFSV piiri osalise muutmise protsessi⁷² keskmes oli “saapast” umbes 5 km kaugusel idas asuv Perdaku piirkond, siis lähtuvalt arhiividokumentidest⁷³ võinuks otsuse materjalide hulka kuuluda ka Saatse saabas, kui Eesti NSV ja Vene NFSV majandid oleksid maadevahetuses kokkuleppele jõudnud.

Räpina rajoonis Saatses asunud kolhoosi Zarja 12. oktoobri 1952 üldkoosoleku protokollist nr 11⁷⁴ leiab päevakorrapunkti nr 1: *Kolhoosi ringpiiride kinnitamine*. Räpina rajooni vanem-maakorraldaja sm Jõks kandis ette *artelli maakasutuse välispiiride ja suuruse kindlaksmääramise projekti*⁷⁵, mis nägi n-ö siseriiklike piirimuudatuste kõrval ette ka maadevahetuse Petseri rajooniga, üleandmise tähtajaga 1. jaanuar 1953:

- anda Zarja kolhoosist Petseri rajooni majanditele *Bobeda* ja “...”⁷⁶ kokku 33,43 ha maad kahes lahustükis;
- vastu võtta Petseri rajooni kolhoosilt Krasnaja Znamja majandi koosseisu 212,17 hektarit maad kahes lahustükis: 105,85 ha (*Gorodistse k*) ja 106,32 ha (*Perdovka-Serpukova k*).⁷⁷

⁷² RA, ERA.R-3.3.3244

⁷³ RA, VAMA.P-238.1.20, lk 52

⁷⁴ sealsamas, lk 52

⁷⁵ sealsamas, lk 52-53

⁷⁶ Hilisemates dokumentides on algselt tühjaks jäetud nimi täpsustatud kolhoosiks Jakor.

⁷⁷ RA, VAMA.P-238.1.20, lk 52-53

Projekt on esitatud kinnitamiseks Räpina rajooni täitevkomiteele ning Eesti NSV Ministrite nõukogule.⁷⁸

Kolhoosi Zarja üldkoosolekul on teema taas tõstatunud 3. aprillil 1953, kui arutati Petseri rajooni Täitevkomitee seisukohta⁷⁹ maade vahetamise asjus ja otsustati mitte vastu võtta nende ettepanekut anda Petseri rajooni Krasnaja Znamja kolhoosile lisaks eelmainitud 33,43 hektarile täiendavad 60 ha põllu- ja heinamaad Sesniki külas ja Piusa jõe ääres ning saada selle eest vastu 105,85 ha liivakat põllu- ja metsamaad vastavalt 12. oktoobri 1952 arutelule. Sellel kohal otsustati piir jätta endiseks, ilma 105,85 hektari suuruse *Gorodistse küla "koridori"* enda maa külge taotlemiseta.⁸⁰

Dokumentides esitatud asukohakirjelduste ja pindala sobivuse järgi arvab autor, et mainitud "koridori" puhul on tegemist Saatse saapa alaga. Seega võib väita, et üks Eesti-Vene piiri enim tähelepanu saanud lõike võinuks jääda tekkimata, kui ühel ja teisel pool piiri asuvad majandid ei oleks pidanud algses projektis välja pakutud maade tehingut ebaõiglaseks.

Peatüki kokkuvõte

Täna Saatse saapana tuntud piirikurioosum Lutepää ja Sesniki külade vahel on tekkinud 1920. aastate alguses piirkonnas asunud ühise palu jagamisel ümbritsevate külade vahel, kui see mõõdeti venekeelse Gorodištše küla maade hulka, ning vahetult sellele järgnenud Petseri laskeplatsi loomisel, mis määras "saapa" tänase kuju.

Piirimuudatuste ja ühismajandite loomise käigus sai Gorodištšest kui venekeelsest külast tollasest loogikast lähtuvalt Vene NFSV osa. Kuna territooriumi puhul ei olnud tegemist küla põlise maaga, siis oli Gorodištše küla valmis selle ka 1950-date esimeses pooles vahetustehinguga Eesti NSV-s asunud kolhoosile Zarja andma, kuid Zarja kolhoosi jaoks ei kaalunud neilt vastutasuks oodatav heina- ja põllumaa seda üles.

⁷⁸ RA, VAMA.P-238.1.20, lk 53

⁷⁹ sealsamas, lk 62

⁸⁰ sealsamas, lk 62

4. Kokkuvõte

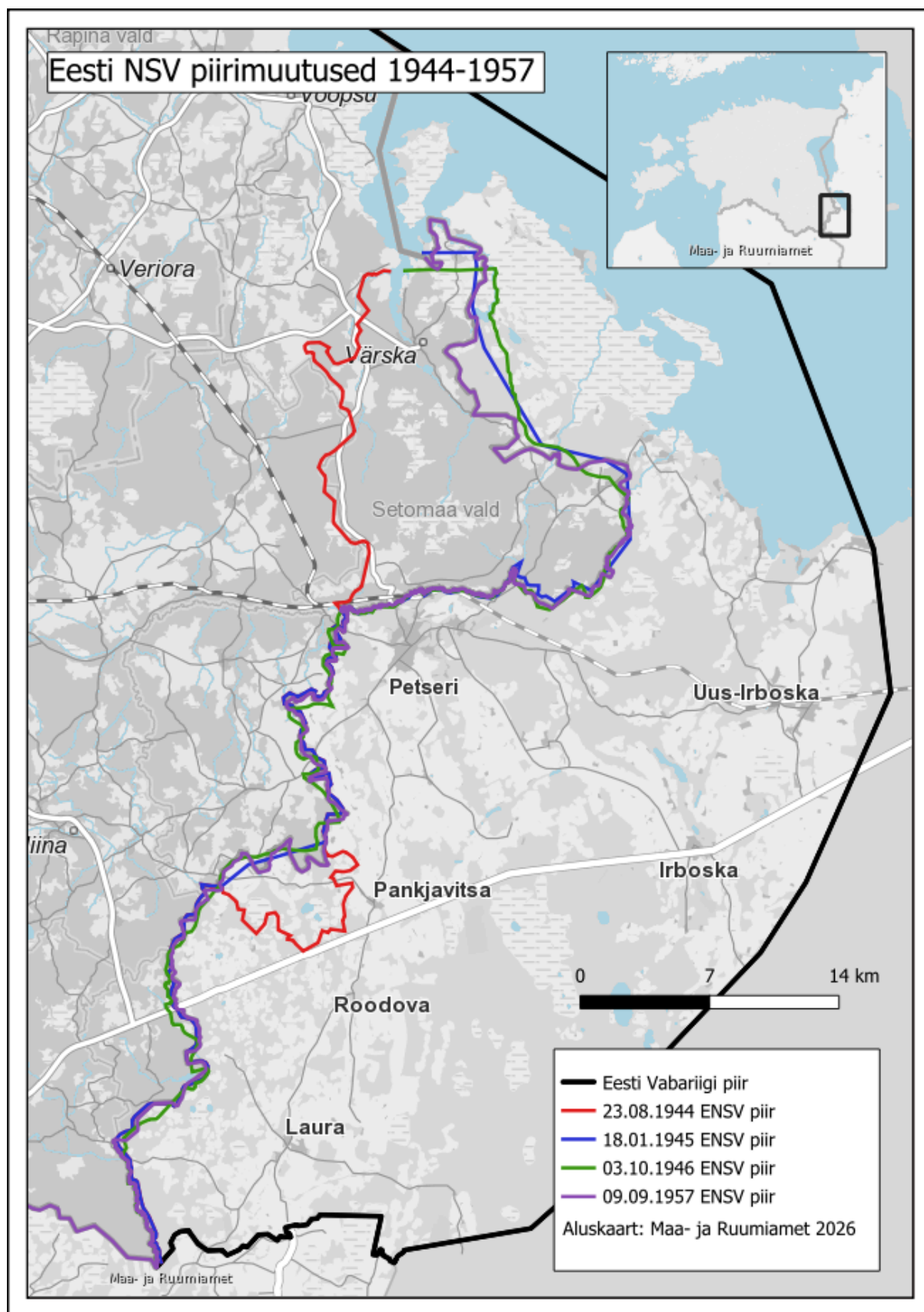
Käesolevas töös uuriti Eesti NSV ja Vene NFSV vahelise administratiivpiiri kujunemist endise Petseri maakonna aladel aastatel 1944–1957 (joonis 27). Töö eesmärk oli selgitada läbi kartograafiliste materjalide piiri kujunemist ja kulgemist ning hinnata, kuivõrd vastasid ametlikud õigusaktid ja kaardimaterjal piirijoone tegelikule kulgemisele. Töös kasutati arhiividokumente ja kartograafilisi materjale ning analüüsi kaarte programmiga QGIS.

Töö tulemusena selgus, kuidas Eesti NSV ja Vene NFSV vaheline administratiivpiir kujunes mitmeetapilise protsessina. 1944. ja 1945. aasta piirimuudatused viidi läbi sõjaolukorras ning nende käigus kaotas Eesti NSV suurema osa Petseri maakonna territooriumist, kui Moskva survele püüti nihutada Eesti NSV kagupiiri kunagiste kubermangupiirideni, aga Eesti NSV juhtkonna sekkumisel päästeti mitusada ruutkilomeetrit etnilisi alasid. Samas jäi piiri täpne kulg muudatuse protsessi lõpuks väga konkreetset määramata ning piirikirjeldused olid üldsõnalised ja kohati vastuolulised; samuti jäi piirimuudatus juriidiliselt korrektselt fikseerimata. 1946. aasta piirimuudatus ei toonud kaasa olulisi sisulisi muudatusi piiri kulgemises ning oli tõenäoliselt varasemate otsuste juriidiline korrigeerimine. Töö käigus võrreldud allikate põhjal kujunes halduspiir kõige selgemal kujul välja 1957. aasta piirimuudatuse käigus, mil piiri kujunemine lähtus suuresti kohalike kolhooside maakasutusest ja majandipiiridest.

Saatse saapa ja teiste eluliste näidete põhjal võib väita, et uut piiri rakendati kohalikul tasandil praktikas juba enne selle ametlikku kinnitamist. Erinevate kaartide ja arhiiviallikate võrdlemisel ilmnes, et piiri kujutamine kaartidel oli sageli ebatäpne ning erinevate kaartide vahel esines märkimisväärseid lahknevusi. Samuti ei kajastanud kaardid alati piiri tegelikku kulgemist maastikul.

Töö käigus digitaliseeriti piiri kulg erinevate muudatuste käigus ning hinnati nende mõju Eesti NSV territooriumile. Autori mõõtmise järgi jäi Eesti NSV koosseisu ligikaudu 401 km² ajaloolisest Petseri maakonnast, samas kui 1184 km² jäi Vene NFSV territooriumile.

Töö tulemused näitavad, et administratiivpiiri kujunemist mõjutasid lisaks poliitilistele otsustele tugevalt ka kohalik maakasutus, ajalooline ja nõukogude halduskorraldus ning piiri kujutamist kaartidel mõjutasid kartograafilised töövõtted. Töö põhjal ilmneb, et nõukogude perioodi piirimuutuste uurimisel ei piisa vaid õigusaktide käsitlemisest, vaid vajalik on võrrelda neid kaartide, kohaliku maakasutuse info ning teiste arhiiviallikatega.

Joonis 27. Eesti NSV idapiiri muutumine 1944–1957 nelja juriidilise akti järgi: 23.08.1944, 18.01.1945, 03.10.1946 ja 09.09.1957. Aluskaart: MaRu 2026.

The cartographical evolution of the Estonian SSR southeastern border 1944–1957

Markus Puusepp

Summary

This bachelor's thesis examines the history of how the internal administrative border of the USSR was made between the annexed Estonia and the Russian SFSR between 1944 and 1957, using maps and historical sources. This border is now a temporary control line between Estonia and the Russian Federation, and it differs significantly from the 1920 Treaty of Tartu border. The new border cut the historical Petseri county (Petserimaa) in two, causing Estonia to lose about three-quarters of that land – approximately 1172 km² – to the Russian SFSR. The main goal of this work was to explain how the border formed over the period and where it ran, and to assess to what extent the official legal acts and map materials corresponded to the actual course of the border line.

The study focuses on the *kagupiir* (southeastern border), a 145 km land section of the Estonian-Russian border. The theoretical part examines the area's geography and the complex administrative history from the early 1900s until the last border changes in 1957.

The research mainly used documents and maps from the Estonian National Archives (e.g., ERA.R-3, ERA.T-6, VAMA.P-238) and digital map layers (WMS and WFS) from Estonian Land Board. The methodology involved processing map data using QGIS software to digitally reconstruct various border lines and to calculate territorial losses.

The administrative border was not created in one change but in three main stages over 13 years:

First border changes (1944–1945): this started abruptly when World War II was still ongoing in Estonia, following orders from Moscow, that created the Pskov oblast from parts of Petseri county that had formerly been parts of Pskov Gouvernate. After Estonian SSR leaders intervened, border changes in favour of Estonian SSR were made. The final territorial loss for the Estonian SSR in this stage was 1172 km². Border descriptions during this wartime period were vague and contradictory, preventing accurate mapping.

Second border change (1946): this was mainly a legal action to make the 1944/1945 changes lawful within the Soviet legal framework. The new laws did not change the border line much, but border representation on maps remained generalized and inconsistent.

Third border change (1957): the final border was set using the land borders of local collective farms (kolkhozes), which became central actors in rural municipalities after mass collectivisation began in 1949. Border maps from as early as 1949 show that this new border line was often used locally in practice before the official decree. The final calculation of territory shows that 401 km² of Petserimaa stayed in the Estonian SSR, but 1184 km² went to the Russian SFSR after the 1957 border change.

A separate paragraph looks at the “Saatse boot”, a specific border area between villages of Lutepää and Sesniki. Research found that its shape was created in the 1920s by local land consolidation operations and the establishment of the Petseri shooting range. Its permanent fixing in the 1957 decree was due to the Estonian kolkhoz Zarja from Saatse area refusing an economically disadvantageous land swap several years earlier with kolkhozes on the Russian SFSR side.

The work concludes that the formation of the administrative border was strongly affected by high-level political decisions, local land use, and kolkhoz boundaries. However, the way the border was represented on maps was affected by imprecise cartographical practices. This thesis contributes to border studies by demonstrating that researching Soviet-era border changes requires checking legal acts against cartographical materials, local land use data, and other archival sources.

Tänuavaldused

Suur tänu kuulub juhendaja Taavi Paele, kes mind selle teemani juhatas ning pärast minu esmakordset hoo pidurdumist mind ikka teiselgi katsel oma juhendatavaks võttis. Samuti tänan kaasjuhendajat Joonatan Kama, kes jagas õpetussõnu programmi QGIS kasutamisel.

Hindamatu abi on olnud kirjavahetusest Tõnu Raidiga, kes on suunanud nii uute kaartide kui teiste allikateni ja aidanud valideerida kui maha kriipsutada autori mõtteid ja liiga lennukaid järeldusi.

Samuti täna südamest oma tütreid, kes on korduvalt õppepuhkuste ajal otsustanud haigeks jääda ning valmistanud läbi selle issile tõsist peavalu aja planeerimisel. Samuti hindan väga oma abikaasa kannatlikkust, kes pidi kuulama minu elevust arhiivist leitud uue info asjus või taluma minu õiseid kirjutamisi ja hiliseid ärkamisi.

Täna ka teisi sõpru ja pereliikmeid, kes olid ilmselt vahepealsetel aastatel juba lootuse kaotanud, kuid viimase poole aasta jooksul taas uskujateks ja innustajateks minu bakalaureusekraadi taotlemisel said.

Kasutatud kirjandus

Anderson, E. (1991). Kuidas Narva, Petseri ja Abrene sattusid VNFSV koosseisu. *Akadeemia*, 7, 1501–1523.

Annist, A. (2015). Ruptured Setomaa – Officialising Space and Cultural Passages. H. Sooväli-Sepping, H. Reinert ja J. Miles-Watson (toim), *Ruptured Landscapes: Landscape, Identity and Social Change* (lk 131–147). Springer. doi:10.1007/978-94-017-9903-4_9

Arold, I. (2005). *Eesti maastikud*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Berg, E. ja Oras, S. (2003). Kümme aastat Eesti-Vene piiriläbirääkimisi. A. Kasekamp ja L. Mäliksoo (toim), *Välispoliitika aastaraamat 2003*. Tallinn: Eesti Välispoliitika Instituut ja Kirjastus Varrak.

Dissenting opinion of the Constitutional Court Justice Kristīne Krūma in the Case No. 2007-10-010. (2007). Kasutatud 09.04.2026, https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2007/04/2007-10-0102_Atseviskas_domas_ENG.pdf

Dokumente Petseri- ja Virumaa jaotamise kohta I. (1991). *Akadeemia*, 8, 1736–1758.

Dokumente Petseri- ja Virumaa jaotamise kohta II. (1991). *Akadeemia*, 9, 1949–1950.

Eesti Entsüklopeedia. (2002). Eesti territoorium. Kasutatud 12.05.2026, http://entsyklopeedia.ee/artikkel/eesti_territoorium

Eesti idapiiril trikitab turiste Saatse saabas. (2025). *Reporter*, 8. juuli. Kasutatud 01.05.2026, <https://reporter.kanal2.ee/8283288/eesti-idapiiril-trikitab-turiste-saatse-saabas>

Eesti kohanimeraamat. (2016). P. Päll ja M. Kallasmaa (toim). Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Eesti NSV põllumajanduse kollektiviseerimine: dokumentide ja materjalide kogumik. (1978). E. Laasi ja E. Tõnurist (toim). Tallinn: Eesti Raamat.

Eesti rahvusatlas. (2019). T. Pae (koost). Tartu: Tartu Ülikooli geograafia osakond ja Regio OÜ.

Hiio, T. (2004). Sõda Eestis 1944. *Eesti Päevaleht*, 26. juuni. Kasutatud 24.02.2026, <https://ep1.delfi.ee/artikkel/50987281/toomas-hiio-soda-eestis-1944>

Kala, I. (2006). Kontroll(piiri)joone kaardistamisest Petserimaal 1949. aastal. *Eesti Loodus*, 2, 35–37.

Kasekamp, A. (2005). Saksa okupatsioon 1941–1944. A. Pajur, T. Tannberg ja S. Vahtre (toim), *Eesti ajalugu VI* (lk 196–209). Tartu: Õpetatud Eesti Selts ja Ilmamaa.

- Kiristaja, A. (toim). (2013). *Setomaa kohanimed*. Seto Instituudi toimetised 1. Värskä: Seto Instituut.
- Kornel, E. (1991a). Tehingud riigipiiriga õigustühised 1. *Õhtuleht*, 30. september, nr 228 (14305).
- Kornel, E. (1991b). Tehingud riigipiiriga õigustühised 2. *Õhtuleht*, 1. oktoober, nr 229 (14306).
- Kurs, O. (1993). Eesti piirid Euroopa riikide taustal. *Akadeemia*, 3, 451–468.
- Laar, M. (2005). Võitlused Eesti pärast 1944. aastal. A. Pajur, T. Tannberg ja S. Vahtre (toim), *Eesti ajalugu VI* (lk 213–226). Tartu: Õpetatud Eesti Selts ja Ilmamaa.
- Laur, M. ja Tannberg, T. (2019). Rajoonide aeg. Ümberkorraldused Eesti NSV haldusjaotuses. *Tuna*, 4, 98–109.
- Lenin, V. I. (1954). *Teosed. 30. köide*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Lillemäe, L. (2025). Piirivalve juht: Saatse saapa juures liikusid relvastatud grupid. *ERR*, 11. oktoober. Kasutatud 12.10.2026, <https://www.err.ee/1609827117/piirivalve-juht-saatse-saapa-juures-liikusid-relvastatud-grupid>
- Luik, I. (2024). Väljaränne Setomaalt 1945–1965. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, geograafia õppekava.
- Manakov, A. G. ja Mikhaylova, A. A. (2015). Changes in the Territorial and Administrative Division of Northwest Russia over the Soviet Period. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 5(2S), 37–40.
- Mattisen, E. (1993). *Eesti-Vene piir*. Tallinn: AS Ilo.
- Mõttus, M. (2026). Amet jookseb ajaga võidu, et Saatse saapa ümbersõiduteed sügiseks valmis saada. *ERR*, 7. märts. Kasutatud 9.03.2026, <https://www.err.ee/1609961060/amet-jookseb-ajaga-voidu-et-saatse-saapa-umbersoiduteed-sugiseks-valmis-saada>
- Mäemurd, Ü. (1993). Riigipiir ja piirivöönd (Eesti kagupiiri näitel). Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, geograafia õppekava.
- Mälksoo, L. (2005). *Nõukogude anneksioon ja riigi järjepidevus: Eesti, Läti ja Leedu staatus rahvusvahelises õiguses 1940. a – 1991. a ja pärast 1991. a*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Nutt, M. (2010). Eesti ja Venemaa vaheline riigipiir. Tekkimine, muutmine, taastamine. *Tuna*, (4), 72–92.
- Ojalo, H. (2023). *Petseri teises maailmasõjas*. Tallinn: Kirjastus Ammukaar.
- Paasi, A. (1999). Boundaries as social practice and discourse: the Finnish-Russian border. *Regional Studies*, 33(7), 669–680. doi:10.1080/00343409950078701

- Pae, T. (2025). Vasknarva anomaalia: Vene kalalaevad peavad Peipsile pääsemiseks Eestilt luba küsima. *ERR uudised*. Kasutatud 05.05.2026, <https://www.err.ee/1609832721/vasknarva-anomaalia-vene-kalalaevad-peavad-peipsile-paase-miseks-eestilt-luba-kusima>
- Pae, T. (2026). Saatse saapa kujunemine. *Geodeet*, 53(77), 59–61.
- Pae, T., Maidla, M.-J. ja Tammiksaar, E. (2016). Vallanimede küsimus 1930. aastate vallareformis. *Keel ja Kirjandus*, (10), 755–769. doi:10.54013/kk707a3
- Paavle, I. (2009). Kohaliku halduse sovetiseerimine Eestis 1940–1950. Doktoritöö. Tartu Ülikool, ajaloo ja arheoloogia õppekava.
- Paavle, I. (2012). Kuidas ära hoida "nõukogudevastaste elementide karistamatu lahkumine" ENSV territooriumilt? Piirirežiimi regulatsioon ja kontroll Eesti NSV-s. *Tuna*, (2), 61–91.
- Potter, H. (2005a). Eesti-Vene piirilepingust. *Kaitse kodu*, (3), 33–36.
- Potter, H. (2005b). Eesti-Vene piirileping. *Geodeet*, 8(32), 23–25.
- PPA sulges ajutiselt Saatse saapa läbisõidu. (2025). *ERR uudised*, 10. oktoober. Kasutatud 24.02.2026, <https://www.err.ee/1609826676/ppa-sulges-ajutiselt-saatse-saapa-labisoidu>
- Pulk, M. ja Martin, M. (2025). Suur saabas lähebki kinni, väike saabas jääb paariks päevaks veel lahti. *Postimees*, 16. oktoober. Kasutatud 19.05.2026, <https://www.postimees.ee/8344194/suur-saabas-lahebki-kinni-vaike-saabas-jaab-paariks-paevaks-veel-lahti>
- Pullerits, P. (2025). Saatse saapa ümberehituse detailid jäävad saladuseks. *Postimees*, 29. oktoober.
- Raid, T. (2000a). Eesti-Läti piiri taastamine. Magistritöö. Tartu Ülikool, geograafia õppekava.
- Raid, T. (2000b). Kurioosum: esimene ENSV kaart trükiti enne Eesti okupeerimist. *Keskus*, (10), 22.
- Raid, T. (2007). Possevino ja piirikaart aastast 1582. *Tuna*, (1), 54–64.
- Raid, T. (2008). Piir Meeksi oja ääres. *Orienteeruja*, 5(109), 28–29.
- Raid, T. (2025-2026). Kirjavahetus detsember 2025 kuni mai 2026.
- Raid, T. (2026). Eesti piiride tekkimine. *Geodeet*, 53(77), 51–54.
- Raudoja, A. (2025). *Eesti ja Vene vahel – minu lood Petserimaalt*. Seto Instituut.
- Rägastik, R. (1945). *Eesti NSV maateadus*. Tallinn: Pedagoogiline kirjastus.
- Saadjärvi, R. (2008). Venemaa piiriläbirääkimistel kasutatavatest argumentidest ja põhjendustest 1991. a järel. Magistritöö. Tartu Ülikool, ajaloo ja arheoloogia õppekava.

Seadusemuudatuse korral saaks Saatse saapa ümbersõidu ehitus alata 2026. aastal. (2025). *ERR*, 13. oktoober. Kasutatud 20.05.2026, <https://www.err.ee/1609828245/seadusemuudatuse-korral-saaks-saatse-saapa-umbersoidu-ehitus-alata-2026-aastal>

Selart, A. (1997). Eesti idapiir keskajal. Magistritöö. Tartu Ülikool, Eesti ajaloo õppekava.

Uuet, L. (2002). *Eesti haldusjaotus 20. sajandil. Teatmik*. Eesti Omavalitsusliitude Ühendus, Riigiarhiiv.

Õigusaktid

Seadlus Eesti NSV Petseri maakonna likvideerimise ja endise Petseri maakonna valdade ja vallaosade Võru maakonnaga liitmise kohta (18.02.1945). Eesti NSV Teataja 1945, nr 5, art 58.

Riigipiiri seadus (07.06.2024). Avaldamismärge: RT I 1994, 54, 902; viimane redaktsioon RT I, 07.06.2024, 14. <https://www.riigiteataja.ee/akt/RiPS>

Otsus piiriküsimusi käsitlevate ENSV Ülemnõukogu Presiidiumi aktide õigustühiseks tunnistamisest (12.09.1991). Avaldamismärge: RT 1991, 32, 389. <https://www.riigiteataja.ee/akt/13073158>

Eesti Vabariigi ja Venemaa Föderatsiooni vahelise ajutise kontrolljoone koordinaadid (13.01.2015). Avaldamismärge: RT I, 13.01.2015, 15. <https://www.riigiteataja.ee/akt/113012015015>

Указ Президиума ВС РСФСР от 27.08.1946. Об установлении границы между РСФСР и Эстонской ССР. (1946). https://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_4613.htm

Kaardid

RA, ERA.T-3.24.1860. Petseri maakond, Satserinna ja Järvesuu vallad, Suure Trestki jt külad. 1:10 000. (1927). Maakorralduse Peakomisjon.

RA, ERA.T-3.16.645. Petseri maakonnas Järvesuu vallas oleva Gorodištše küla hingemaa kruntimise plaan, leht nr. 3. 1:5000. (1927). Maakorralduse Peakomisjon.

RA, ERA.T-6.1.172. Markus, E. (1938). Rahvused Petserimaal. 1:130 000. *Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat 1936*.

Эстонская ССР. Административные границы даны на 10/II 44 г. 1:300 000. (1944). Главное управление геодезии и картографии.

RA, EAA.2072.10.99. Eesti NSV. [II leht]. Administratiivpiirid kuni 23.08.1944 andmetel. 1:300 000. (1944). Geodeesia ja Kartograafia Peavalitsus NSVL RKN juures.

RA, ERA.T-6.5.5. Eesti maakondade piirid (1939. a kaart Punaarmee Kindralstaabi 1946. a parandustega). 1:500 000. (1946).

RA, ERA.T-6.5.9. Eesti NSV ja Vene NFSV piirikaart (Punaarmee Kindralstaabi kaart). 1:100 000. (1946).

RA, ERA.T-6.5.10. Eesti NSV ja Vene NFSV piirikaart (Punaarmee Kindralstaabi kaart). 1:100 000. (1938–1946). Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi Asjadevalitsus.

RA, ERA.T-6.5.11. Eesti NSV ja Vene NFSV piirikaart. 1:10 000. (1940–1950).

RA, ERA.T-6.5.12. Eesti NSV, Läti NSV ja Vene NFSV piirikaart (Punaarmee Kindralstaabi kaart). 1:500 000. (1946).

RA, ERA.T-6.5.13. Pihkva oblasti ja Eesti NSV piirikaart. 1:100 000. (1952–1957).

RA, ERA.957.18.4, leht 3a. Rahuleping Eesti ja Venemaa vahel. Rahudelegatsiooni liikmete poolt allakirjutatud eksemplar. Piirikaart. 1:126 000. (1920).

RA, ERA.R-3.3.237. Võru maakonna ja Pihkva oblasti piiri skeem. 1:5000. 8 lehte. (1944–1949). Eesti NSV Võru maakonna täitevkomitee.

Generalkarte des Baltenlandes (Estland, Kurland, Livland). (1917). Kettler, J. I. Carl Flemming. Eesti Rahvusraamatukogu.

Eesti NSV administratiivne jaotus. 1:600 000. (1955). NSV Liidu Geodeesia ja Kartograafia Peavalitsus. Eesti Rahvusraamatukogu.

Arhiivimaterjalid

RA, ERA.31.3.3028. Sõjaministeeriumile laske- ja laagriplatsi asutamiseks Petseri maakonnas tarvilike maa-alade võõrandamise seaduse eelnõu. (1925).

RA, ERA.R-3.2s.4. Акт от 24 ноября 1944 года О включении в состав Ленинградской области населенных пунктов, расположенных на восточном берегу реки Нарвы. Переписка с учреждениями и гражданами по вопросам награждения А. Лаутера и П. Пинна. О демобилизации и другие вопросы. (24.11.1944).

RA, ERA.R-3.2s.5. Переписка с управлением контрразведки "СМЕРШ" Ленинградского фронта по делу Ротберг Т. К. и Уусталу Ю. М. Переписка с учреждениями, депутатами и гражданами. (1944).

RA, ERA.R-3.2s.11. Переписка с 249 Эстонской стрелковой дивизией, с Военным Советом Ленинградского фронта, с ЦК КП (б) Эстонии, с прокуратурой, НКВД ЭССР и с другими учреждениями. (1945–1946).

RA, ERA.R-3.3.639. Otsus Eesti NSV ja VNFSV vahelises piiri kindlaksmääramise kohta. (03.10.1946).

RA, ERA.R-3.3.3244. Otsus Eesti NSV ja Vene NFSV vahelise piiri osalisest muutmisest. (09.09.1957).

RA, VAMA.P-238.1.20. Kolhoos Zarja juhatuse üldkoosolekute protokolliraamat. (1952–1954).

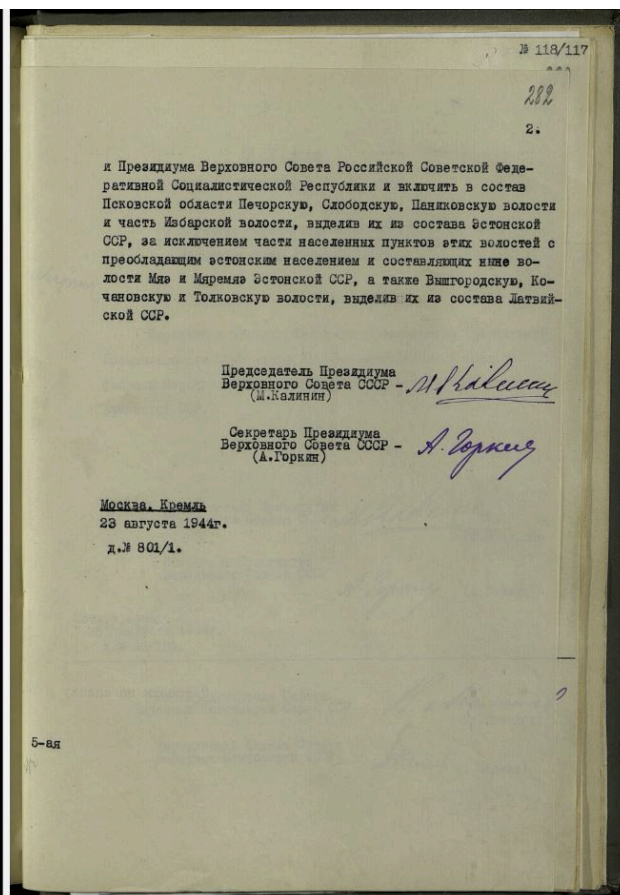
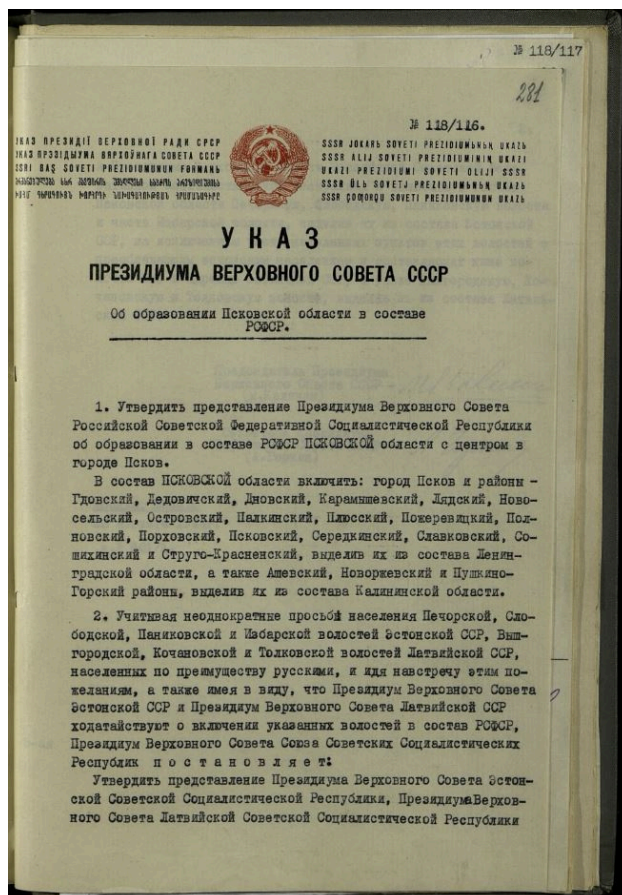
RA, VAMA.P-238.1.6. Kolhoos Zarja üldkoosoleku protokolliraamat. (15.04.1949–03.12.1950).

ГА РФ. Ф. Р-7523. Оп. 4. Д. 230. Л. 281-282. Указ Президиума Верховного совета СССР "Об образовании Псковской области в составе РСФСР", 23 августа 1944 г. Kasutatud 07.11.2025,

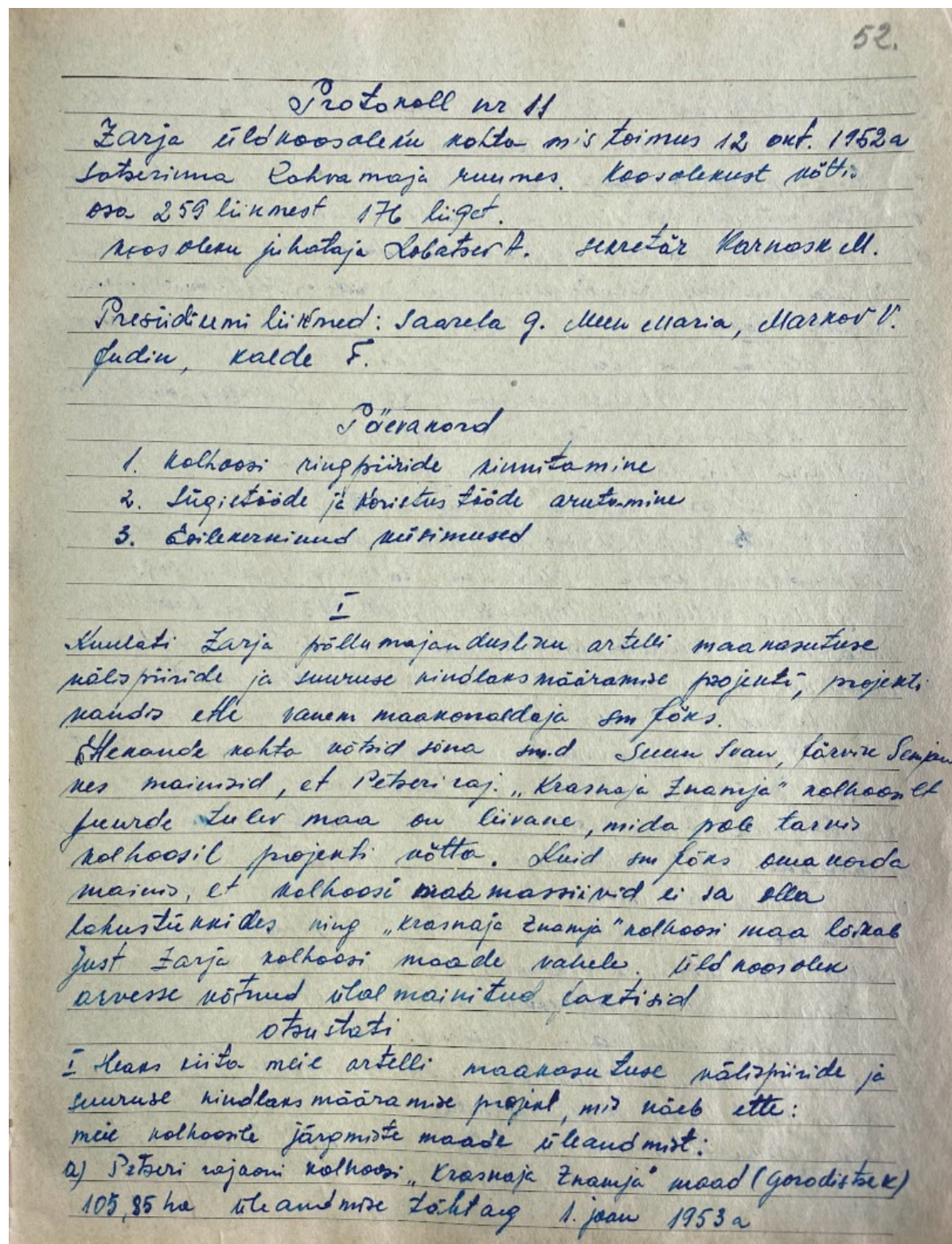
https://www.prilib.ru/en/item/1955060?mode=full#v=g&z=0&n=2&i=16640166_doc1.tiff&y=501.5&x=578.25

Lisad

Lisa 1. NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi 23. augusti 1944. a seadlus Pihkva oblasti loomisest
Allikas: ГА РФ. Ф. Р-7523. Оп. 4. Д. 230. Л. 281-282.

Lisa 2. Kolhoos Zarja üldkoosoleku protokoll nr 11, 12.10.1952. Allikas: RA, VAMA.P-238.1.20, lk 52-53.

- b) Petseri rajooni kolhoosi „Krasnaja Znamja“ maad (Perdovka, Serpuhova k) 106,32 ha. ülevõtmise alg 1. jaan 1953a
- c) Juuni nõidu kolhoosi maad 31,21 ha ülevõtmise tähtaeg 1. jaan 1953a
- d) Riigi meetrafondist 160,80 ha. ülevõtmise tähtaeg 1. jaan 1953a
- d) Riiklõuist maa-fondist 94,38 ha ülevõtmise tähtaeg 1. jaan 1953a
- 2) Üleie kolhoosi maade ülevõtmist piiride õgrendamise korras
- a) Petseri rajooni „ „ kolhoosile 9,85 piiri õgrendamise korras
- ülevõtmise tähtaeg 1. jaan 1953a
- b) Petseri rajooni „Bobida“ kolhoosile 23,8 ha piiri õgrendamise korras
- ülevõtmise tähtaeg 1. jaan 1953a
- c) „Kalinini“ nim. kolhoosile 1,64 ha piiride õgrendamise korras
- ülevõtmise tähtaeg 1. jaan 1953a
- d) Riigi meetrafondi 247,0 ha maade vahetuse ja piiride õgrendamise korras, ülevõtmise tähtaeg 1. jaan 1953a
- 3) Üleie põllumajanduslikele objektidele 3733,37 ha suuruse maa-ala kinnitamine (täpne piiridala määratakse kindlaks instrumentaal mõõtmisega) põlvitaks korutamisees projekt joonisel näidatud piirides
4. Peale selle järgmistel maakasutajatel maade jätmit meile artelli maakasutuse piiridesse:
a) Satevinnu 7 al. kool	2,03 ha
b) Satevinnu 4a ja rahvamaja	0,42 ha
c) Satevinnu kalmistu	0,79 ha
d) Kolosova algkool	1,43 ha
e) Mäe I/kop. Satevinnu h/kauplus	0,27 ha
f) Satevinnu kelderi ja õmmasemaada punkt	0,14 ha
g) Ühisrondlik muusakaun klüütinos	0,59 ha
h) Kapina raj. Tööstuskombinaat korraldus	2,37 ha
i) Petseri raj. - Ismari - Värma - kannella	
habariidliku tähtsusega maantee	10,94 ha

ii Paluda Rõpmu rajooni täiendamine kinnitada
meie kolhoosi maanõutuse punktide välispiiride
ja suuruse kindlaksmääramise projekt vastavalt kolhoosi
liikmete üldkoosoleku koosoleku otsusele ning taotleda
Eesti NSV Ministrite Nõukogu meie kolhoosi kinnitatud
projektis kindles järgmiste maade välispiiride.

Pihva oblasti Peteri rajooni kolhoosist, krasnaja
Znamja 212, 17ha (projektis kindles kolhoosi)
koos ümber maa-aladel asuvate elustega
38 kolhoosiga koos - 38 elumaja, laota ja a.to.
Kõrvaloleva otsuse poolt heakskiitakse 176 kolhoosi liiget
i.a.

Kolhoosi üldkoosoleku arutades Eesti NSV Ministrite Nõu-
koosseis valitsuse taotlust karistada värna-keskuse
Peteri rdtja. vahelise maantu maa-ala eraldamise
kohta mille kohaselt kuulub eraldamiseks ja kolhoosi
maade koosseisust kustutamisele ning Maantude
valitsusele üleandmisele karistada värna-keskuse Peteri rdtja.
vahelise maantu alune maa-ala ehk 10 m. laiuse
maantaga kummalgi pool teed arvates olemasoleva
tee selgest võlga arvatus arutatud punktide põhjal ja
marjapuu aedade vastas, mis kuulub eraldamiseks
fartiline tee laius, samuti kuulub eraldamiseks ka
fartiline tee laius kindlalt mehaanika maadest

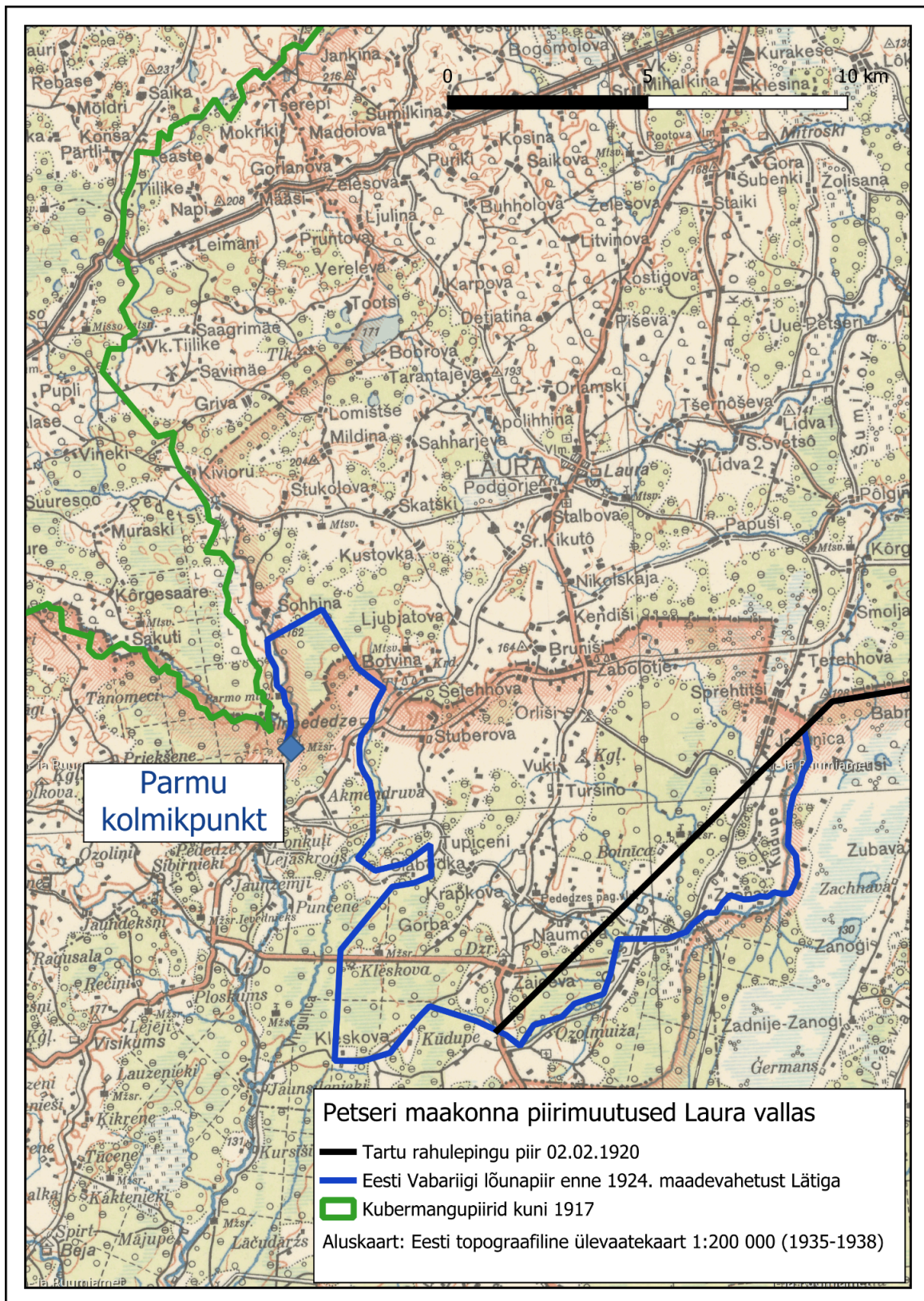
Kokku nara kohaselt kuulub eraldamiseks 17,00 ha.
Suurune maa-ala, millest põldu on 3,93 ha heinamaad 0,03 ha
karjamaad 0,28 ha metsa 1,82 ha tuluta maad 10,94 ha
ning fartilest tee alt 10,94 ha, Kolhoosi üldkoosoleku
kinnitatud kinnistuse arutamine, ning arvesse võttes
Eesti NSV Ministrite Nõukogu määruse 28. mail 1949a nr. 396
otstarbeks

Nõustuda kolhoosi maadest 17,00 ha. saavuse maa-ala
eraldamiseks üldmääratud otstarbeks.

Lisa 3. Petseri maakonna valdade pindalad 1938. a MaRu WFS-i kihi *ms:vallad_1938* põhjal

Omavalitsusüksus	Pindala (km ²)
Järvesuu	149
Kalda	39
Linnuse	235
Lõuna	133
Meremäe	157
Mäe	87
Petseri linn	2
Petseri vald	155
Roodva	155
Saatse	133
Senno	148
Vilo	192
KOKKU	1586

Lisa 4. Petseri maakonna edelapiiri muutused 1920. aastatel: 1922. a Luhamaa nurga eraldamine Võru maakonnast ja 1924. a piiri korrigeerimine Läti Vabariigiga Kudepi piirkonnas. Aluskaart: Eesti topograafiline ülevaatekaart 1:200 000 (1935–1938).

Lisa 5. Petseri maakonna ja Võru maakonna vallad 1938. aastal. Vallapiirid: MaRu WFS-kiht *ms:vallad_1938*. Aluskaart: Eesti topograafiline ülevaatekaart 1:200 000 (1935–1938).

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Markus Puusepp,

1. Annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose “Eesti NSV kagupiiri kartograafiline kujunemine 1944–1957”, mille juhendajad on Taavi Pae ja Joonatan Kama, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, alates 21.05.2026 kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Markus Puusepp

21.05.2026